МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

КАФЕДРА ФІНАНСОВОГО ТА ПОДАТКОВОГО ПРАВА

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: Шляхи удосконалення державної політики щодо підтримки малого бізнесу в Україні

обувача вищої освіти ІІ рівня, ІІ курсу, ПМУз-24-1 групи,
еціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»

світньо-професійна програма «Публічне управління фінансовою діяльністю держави та органів
цевого самоврядування»

_____ Татаркова Тетяна Миколаївна
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові)

уковий керівник _____ Мацелик Т.О. , д.ю.н.,професор
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

ерівник освітньо-професійної
ограми _____ Долгий Олександр Андрійович, д.ю.н., професор
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

пущено до захисту за рішенням кафедри фінансового та податкового права
отокол від «09» січня 2026 р. № __.

відувач кафедри _____ Глух Марина Василівна, к.ю.н., професор
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Ірпінь – 2026

Реєстрація № 2 08.01.2026 _____
(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки до захисту 09.01.26р. _____
(до захисту, на доопрацювання) (дата) (підпис)

Результат захисту 90 5 А 11.02.26р. _____
(оцінка) (дата) (під

Голова комісії: _____ Ю.В. Шпак
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії: _____ М.В. Глух
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ О.А. Долгий
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ А.В. Гарбінська-
(підпис) (ініціали, прізвище)

ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: голови комісії членів комісії, секретаря, (підписи)
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1.Доповідь	**від 0 до 10**	10		Ю.В. Шпак
2. Роздатковий матеріал	**від 0 до 5**	–		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	**від 0 до 25**	25		М.В. Глух
5. Апробація (участь у конференціях)	**від 0 до 10**	10		О.А. Долгий
РАЗОМ БАЛІВ	**від 0 до 50**	45		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	**від 0 до 100**	90		А.В. Гарбінська-Руденко О.В. Черняєва

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ ЄКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
90	A	5	11.02.26р.	Ю.В. Шпак М.В. Глух О.А. Долгий А.В. Гарбінська-Руденко О.В. Черняєва

АНОТАЦІЯ

Шляхи удосконалення державної політики щодо підтримки малого бізнесу в Україні

Мета кваліфікаційної роботи полягає у формуванні теоретично обґрунтованих та практично орієнтованих пропозицій щодо вдосконалення механізмів державної політики підтримки малого бізнесу в Україні, спрямованих на підвищення її ефективності та результативності.

Відповідно до поставленої мети були визначені основні завдання:

– систематизувати теоретичні засади функціонування малого бізнесу та визначити його роль в економічній системі держави;

– охарактеризувати сучасний стан розвитку малого бізнесу, виявити ключові тенденції та проблеми;

– оцінити ефективність існуючих механізмів державної підтримки підприємництва;

– виявити основні недоліки та бар'єри у системі державної підтримки малого бізнесу;

– узагальнити зарубіжний досвід підтримки малого бізнесу та визначити можливості його адаптації в Україні;

– розробити пропозиції щодо вдосконалення державної політики підтримки малого бізнесу та здійснити оцінку ефективності їх впровадження.

Об'єктом дослідження є процес державного регулювання розвитку малого бізнесу в Україні.

За результатами дослідження сформульовано теоретичне узагальнення ролі малого бізнесу, проведено аналіз стану та проблем державної підтримки, визначено недоліки діючої системи, обґрунтовано напрями вдосконалення механізмів підтримки та розроблено практичні пропозиції з прогнозом їх ефективності.

Одержані результати може слугувати підґрунтям для розробки рекомендацій щодо вдосконалення державної політики щодо підтримки малого бізнесу в Україні.

Кваліфікаційна робота містить 67 сторінок, список використаних джерел з 34 найменування.

Ключові слова: малий бізнес, державна політика підтримки, механізми підтримки, державне регулювання, ефективність політики, інституційна спроможність, фінансові інструменти, євроінтеграція, воєнна адаптація, післявоєнне відновлення.

Рік виконання кваліфікаційної роботи 2025 р.

Рік захисту роботи 2026 р.

ABSTRACT

Ways to Improve the State Policy for Supporting Small Business in Ukraine

The purpose of the qualification paper is to develop theoretically grounded and practically oriented proposals for improving the mechanisms of the state policy aimed at supporting small business in Ukraine, with a focus on increasing its efficiency and effectiveness.

In accordance with the stated purpose, the following key objectives were defined:

– to systematize the theoretical foundations of small business functioning and determine its role in the economic system of the state;

– to characterize the current state of small business development and identify key trends and challenges;

– to assess the effectiveness of existing mechanisms of state support for entrepreneurship;

– to identify the main shortcomings and barriers within the system of state support for small business;

– to summarize foreign experience in supporting small business and determine the possibilities for its adaptation in Ukraine;

– to develop proposals for improving the state policy of small business support and to assess the effectiveness of their implementation.

The object of the study is the process of state regulation of small business development in Ukraine.

As a result of the research, a theoretical generalization of the role of small business was formulated, the state and problems of state support were analyzed, the shortcomings of the current system were identified, directions for improving support mechanisms were substantiated, and practical proposals with a forecast of their effectiveness were developed.

The obtained results may serve as a basis for developing recommendations to improve the state policy for supporting small business in Ukraine.

The qualification paper consists of 67 pages and a list of references including 34 sources.

Keywords: small business, state support policy, support mechanisms, state regulation, policy effectiveness, institutional capacity, financial instruments, European integration, wartime adaptation, post-war recovery.

Year of completion: 2025.

Year of defense: 2026.

ЗМІСТ

ВСТУП 10
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДТРИМКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ 13
1.1. Сутність, роль та значення малого бізнесу в економічній системі держави 13
1.2. Генеза та еволюція державної політики підтримки малого бізнесу в Україні 16
1.3. Методологічні засади дослідження державної політики підтримки малого бізнесу в Україні 20
Висновки до розділу 1 23
РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА СТАНУ ТА ПРОБЛЕМ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ 25
2.1. Сучасний стан розвитку малого бізнесу в Україні 25
2.2. Оцінка ефективності діючої державної політики підтримки малого бізнесу 33
2.3. Виявлення основних проблем та недоліків системи державної підтримки малого бізнесу 39
Висновки до розділу 2 43
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ПІДТРИМКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ 45
3.1. Концептуальні засади вдосконалення механізму державної підтримки малого бізнесу 46
3.2. Зарубіжний досвід державної підтримки малого бізнесу та можливості його адаптації в Україні 48
3.3. Прогнозування результатів та оцінка ефективності впровадження запропонованих заходів 52
Висновки до розділу 3 56
ВИСНОВКИ 59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 63

ВСТУП

Сучасний етап соціально-економічного розвитку України характеризується глибокими трансформаційними процесами, посиленням конкуренції, необхідністю підвищення стійкості національної економіки та її здатності до інноваційного зростання. В цих умовах малий бізнес відіграє ключову роль як драйвер економічного розвитку, формування ринкового середовища, створення робочих місць і забезпечення фінансової стабільності держави. Проте, незважаючи на стратегічну важливість сектора, державна політика його підтримки залишається недостатньо ефективною та потребує системного вдосконалення. Саме тому дослідження напрямів підвищення результативності механізмів державної підтримки малого бізнесу набуває особливої актуальності.

Актуальність теми зумовлена необхідністю модернізації існуючих інструментів політики підтримки малого підприємництва, приведення їх у відповідність до сучасних економічних умов, а також адаптації найкращих міжнародних практик до українського контексту. Незважаючи на наявність окремих досліджень, присвячених державному регулюванню бізнес-середовища, комплексне вивчення проблематики ефективності діючої державної політики та розробка практичних рекомендацій щодо її вдосконалення залишаються недостатньо розробленими.

Стан і ступінь розробленості проблеми. Стан і ступінь розробленості проблеми розвитку малого бізнесу відображено у численних працях сучасних українських дослідників, серед яких Л. Акімова, А. Герман, Н. Атаманчук, Т. Бєлялов, А. Люманов, О. Біннатов, С. Бортнік, В. Васюта та інші. У їхніх дослідженнях висвітлено роль малого бізнесу в економіці, визначено особливості державного регулювання, механізми інноваційного розвитку та проблеми функціонування підприємництва в умовах кризових і воєнних викликів. Вчені акцентують увагу на недостатній ефективності діючих інструментів державної підтримки та наголошують на потребі адаптації політики до нових соціально-економічних умов. Однак комплексне дослідження

підтримки малого бізнесу у контексті повоєнного відновлення та євроінтеграційних процесів залишається актуальним.

Мета дослідження полягає у формуванні теоретично обґрунтованих та практично орієнтованих пропозицій щодо вдосконалення механізмів державної політики підтримки малого бізнесу в Україні, спрямованих на підвищення її ефективності та результативності.

Для досягнення поставленої мети у роботі необхідно вирішити такі **завдання:**

–систематизувати теоретичні засади функціонування малого бізнесу та визначити його роль в економічній системі держави;

–установити етапи становлення та еволюції державної політики підтримки малого бізнесу в Україні;

–охарактеризувати сучасний стан розвитку малого бізнесу, виявити ключові тенденції та проблеми;

–оцінити ефективність існуючих механізмів державної підтримки підприємництва;

–виявити основні недоліки та бар'єри у системі державної підтримки малого бізнесу;

–узагальнити зарубіжний досвід підтримки малого бізнесу та визначити можливості його адаптації в Україні;

–розробити пропозиції щодо вдосконалення державної політики підтримки малого бізнесу та здійснити оцінку ефективності їх впровадження.

Об'єкт дослідження – процес державного регулювання розвитку малого бізнесу в Україні.

Предмет дослідження – механізми, інструменти та засоби державної політики підтримки малого бізнесу, а також напрями їх удосконалення.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: методи аналізу та синтезу для визначення теоретичних засад розвитку малого бізнесу; порівняльний аналіз – для оцінки міжнародного досвіду; статистичні методи – для дослідження динаміки

показників розвитку малого бізнесу; метод системного підходу – для обґрунтування форми та структури державної політики; прогнозні методи – для оцінки ефективності запропонованих заходів.

База дослідження включає нормативно-правові акти України, офіційні статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства економіки України, міжнародних організацій (Світового банку, OECD, ЄС), а також аналітичні матеріали провідних експертних центрів.

Науково-практична значущість роботи полягає в можливості використання отриманих результатів та запропонованих рекомендацій державними органами, органами місцевого самоврядування, бізнес-асоціаціями та іншими інституціями для підвищення ефективності формування та реалізації державної політики підтримки малого бізнесу.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДТРИМКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ

1.1. Сутність, роль та значення малого бізнесу в економічній системі держави

Малий бізнес є ключовою системоутворювальною складовою національної економіки, яка забезпечує динамічність ринкових процесів, формування конкурентного середовища, створення робочих місць і реалізацію інноваційного потенціалу суспільства. У сучасній економічній науці поняття «малий бізнес» та «мале підприємництво» розглядаються крізь призму різних наукових підходів — інституційного, функціонального, системного, інноваційного та соціально-економічного. Усі автори, матеріали яких були надані, акцентують на відмінних, але взаємодоповнюючих характеристиках цього явища. Для системного аналізу в таблиці 1.1 узагальнено основні визначення сутності малого бізнесу.

Таблиця 1.1

Підходи до визначення сутності малого бізнесу за різними авторами

Автор	Сутність малого бізнесу
На думку Дюка А.А. та Чаланова В.В. [11]	Малий бізнес — це структурний елемент підприємницької діяльності, який забезпечує економічну свободу, формує конкурентне середовище, зменшує монополізацію ринку та слугує основою для створення робочих місць, особливо у регіонах.
На думку Клочковської В.О. [15, с.90-95]	Малий бізнес є первинною ланкою суспільного виробництва, що поєднує ресурси (землю, капітал, працю) та функціонує як відкрита система, здатна генерувати економічні та соціальні блага для суспільства.
На думку Васюти В.[6, с.208]	Малий бізнес — це мобільний, динамічний елемент економіки, що забезпечує гнучкість ринку, швидке реагування на зміни попиту, розширює зайнятість населення та сприяє соціальній стабільності.
На думку Акімової Л.М. та Германа А.В. [1, с.100]	Малий бізнес є основою креативної та рециклічної економіки, здатний формувати нові ринки, створювати інноваційні продукти, забезпечувати сталий розвиток через ефективне використання сучасних технологій.
На думку Петричко М.[25, с.68]	Малий бізнес — це господарська діяльність мікро- та малих підприємств, що здійснюється з метою одержання прибутку, за

	спрощеними умовами оподаткування та звітності, з орієнтацією на ринковий попит.
На думку Шпильової В. [34, с.363]	Малий бізнес є сектором, який забезпечує підприємницьку ініціативу, сприяє трансформації економіки, адаптується до викликів воєнного часу та формує основу для відновлення економіки.

Аналіз таблиці 1.1 свідчить, що всі автори наголошують на багатовимірності феномену малого бізнесу: він одночасно є інституційною, економічною та соціальною системою, що функціонує на засадах гнучкості, самостійності, ризику та інноваційності.

Малий бізнес виконує широкий спектр функцій, які забезпечують стабільність і розвиток економічної системи [7]. Для його ролі характерне поєднання економічних, соціальних та інноваційних аспектів. У таблиці 1.2 подано систематизований перелік основних функцій малого бізнесу за авторами, що розглядали дану проблематику.

Таблиця 1.2

Роль та функції малого бізнесу за різними авторами

Автор	Основні функції та роль малого бізнесу
На думку Дюка А.А. та Чаланова В.В. [11]	Створення робочих місць; зменшення безробіття; формування конкуренції; розвиток регіонів; взаємодія з місцевими постачальниками; підтримка соціальної стабільності.
На думку Клочковської В.О. [15, с.90-95]	Інноваційна, ресурсна, організаційна, стимулююча, соціальна, особистісна функції; формування підприємницького потенціалу та конкурентного середовища.
На думку Васюти В. [6]	Покращення зайнятості; насичення ринку товарами; гнучке реагування на зміну попиту; забезпечення політичної та соціально-економічної стабільності.
На думку Акімової Л.М. та Германа А.В. [1, с.100]	Формування креативної економіки; розвиток інновацій; створення нових ринків; підтримка рециклічної економіки; посилення конкуренції.
На думку Петричко М.[25]	Фінансове забезпечення бюджетів, розвиток спрощеної системи оподаткування, участь у формуванні ВВП та місцевих доходів.
На думку Шпильової В. [34, с.363]	Створення умов для відновлення економіки, адаптація до воєнних викликів, модернізація бізнес-моделей через цифровізацію та інновації.

Аналізуючи таблицю 1.2, можна зробити висновок, що малий бізнес виступає фундаментом економічного зростання, оскільки забезпечує структурну гнучкість, мобільність та інноваційність економіки. Він створює можливості для розвитку людського капіталу, реалізації підприємницького потенціалу та зміцнення регіональних економік.

Значення малого бізнесу особливо актуалізується в умовах воєнного стану, структурної трансформації економіки та інтеграції України до Європейського Союзу. На основі поглядів авторів можна виділити ключові аспекти значення малого бізнесу, наведені на рис. 1.1.

Рис. 1.1 Значення малого бізнесу в сучасній економіці України

Джерело: узагальнено автором на основі: [11, 15, 28]

Таким чином, на основі аналізу поглядів усіх авторів можна сформулювати власне визначення: Малий бізнес — це економічно та соціально значущий комплекс підприємницьких структур, які на основі інноваційності, гнучкості та самостійності забезпечують формування конкурентного середовища, створення робочих місць, зміцнення регіональних економік, наповнення бюджетів та підтримку сталого розвитку держави, особливо в умовах кризових і трансформаційних процесів.

Системний аналіз визначень сутності малого бізнесу та його ролі підтверджує, що він є ключовим елементом економічної системи України, який забезпечує інноваційність, соціальну стабільність, розвиток конкуренції, зайнятості та формування доходів бюджетів. У воєнних умовах значення малого бізнесу особливо посилюється, оскільки саме він здатний швидко адаптуватися

до викликів, забезпечити економічну стійкість та сприяти відновленню національної економіки. Погляди різних авторів доповнюють один одного, створюючи цілісне уявлення про малий бізнес як фундамент ринкової економіки та невід'ємний чинник модернізації держави.

1.2. Генеза та еволюція державної політики підтримки малого бізнесу в Україні

Державна підтримка малого бізнесу в Україні має складну, багатовимірну еволюцію, яка відображає трансформацію економіки від планово-централізованої моделі до ринкової, інтегрованої у глобальні ланцюги. Розвиток малого підприємництва завжди був тісно пов'язаний з інституційними реформами, законодавчими змінами та соціально-економічними пріоритетами держави. Тому аналіз генези державної підтримки малого бізнесу потребує системного огляду: від появи перших нормативних актів початку 1990-х років до сучасних цифрових механізмів, грантових програм, кредитних інструментів та програм післявоєнного відновлення. Важливо також відзначити, що формування системи підтримки МСП відбувалося не рівномірно, а хвилеподібно — залежно від кризових періодів, воєнних загроз, змін політичних парадигм та структурних реформ [24].

Формування державної політики підтримки малого бізнесу умовно можна поділити на чотири ключові етапи: інституційне становлення (1991–2000), систематизація та інституційне закріплення (2001–2013), євроінтеграційна перебудова (2014–2021) та воєнна адаптація (2022–сьогодні). Кожен етап має власні інструменти, пріоритети й інституційні механізми. Це дозволяє визначити, як саме трансформувалася роль малого бізнесу в економічній системі (таблиця 1.3).

Таблиця 1.3

Етапи генези державної підтримки малого бізнесу в Україні

Етап	Характеристика	Ключові інструменти
1991–2000 — інституційне становлення	Формування первинної правової бази, лібералізація ринку	Спрощена система оподаткування; реєстрація ФОП; перші фонди підтримки
2001–2013 — систематизація	Розвиток регіональних програм, інституційної підтримки	Дорожні карти розвитку МСП; державні програми кредитування
2014–2021 — євроінтеграційна перебудова	Гармонізація політики з нормами ЄС; акцент на експорті	Офіс розвитку МСП; експортні програми; секторальні стратегії
2022–2024+ — воєнна адаптація	Антикризові та відновлювальні інструменти; цифровізація	"5–7–9%"; гранти «єРобота»; релокація; ЕКА; бізнес-хаби

Джерело: створено автором на основі: [14-16]

Переходячи до наукових трактувань, слід зазначити, що різні етапи формування політики відображені у поглядах українських дослідників, які по-різному визначають сутність державної підтримки малого бізнесу. Тому аналіз генези повинен включати огляд наукових підходів, що розкривають зміст цього поняття.

В українській науковій літературі існує кілька підходів до трактування державної підтримки малого бізнесу — інституційний, економічний, функціональний та стратегічний. Вони відображають різний ступінь впливу держави на підприємницьке середовище (таблиця 1.4).

Таблиця 1.4

Порівняльний аналіз визначень державної підтримки малого бізнесу

Автор	Суть визначення (за змістом статті)	Особливості визначення
Федорчак О. Матвіюк М. Масяк А. [33, с.835]	Державна підтримка малого бізнесу — це система заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для роботи бізнесу в умовах війни, включаючи кредитні, податкові, організаційні інструменти.	Акцент на підтримці в умовах воєнного стану, системність заходів.
Атаманчук Н.І. [2, с.327]	Державна підтримка — це система юридично визначених заходів, що включає дотації, субсидії, податкові пільги, гарантії, кредити та інші форми, визначені законодавством.	Найдетальніше правове визначення, опирається на законодавство.
Костенко Ю. [17, с.102]	Державна підтримка малого бізнесу — це податкове стимулювання та збалансування	Акцент на податковій політиці й фіскальних стимулах.

	податкового навантаження у відповідності з матеріальними можливостями підприємців.	
Бортнік С.[5]	Державна підтримка — це інструмент забезпечення стійкості малого та середнього бізнесу, який виконує важливу соціальну й економічну функцію в системі розвитку держави.	Підкреслює соціальну функцію МСП та роль держави у стабілізації.
Стрілець В.Ю. [32]	Підтримка держави полягає у формуванні ефективної ринкової інфраструктури, яка забезпечує консультативну, правову та фінансову допомогу суб'єктам малого бізнесу.	Фокус на ринковій інфраструктурі та її елементах.
Жежерун Ю.В. [12, с.399]	Державна підтримка малого підприємництва є системою функціонування інфраструктури, що охоплює фінансові, правові, консультаційні, виробничі, технологічні та інноваційні елементи.	Найширше визначення, охоплює весь спектр інфраструктури.
Михайленко Д.Г. [21]	Державна підтримка — це створення сприятливого ділового клімату, стимулювання інновацій, спрощення доступу до фінансування та формування умов для розвитку малого підприємництва в період відбудови.	Акцент на післявоєнній відбудові, інноваціях, діловому кліматі.
Дикань В. та Фролова Н. [9]	Державна підтримка — це інструмент забезпечення доступності фінансування, розвитку інфраструктури та формування умов для економічного відродження малого бізнесу.	Наголос на відбудові, фінансуванні та інфраструктурних реформах.
Мельник Т. [20]	Державна підтримка — це система стабілізаційних заходів, спрямованих на покращення бізнес-клімату, реформування регулювання та забезпечення доступу до програм допомоги.	Акцент на реформуванні регулювання й покращенні бізнес-клімату.

Аналізуючи погляди зазначених авторів, можна визначити кілька ключових закономірностей. По-перше, усі дослідники погоджуються, що державна підтримка є системним явищем, яке поєднує як регуляторні, так і фінансові заходи. По-друге, акценти зміщуються залежно від етапів розвитку економіки: у 1990-х головним була дерегуляція, у 2000-х — систематизація інститутів, у 2010-х — євроінтеграція, а після 2022-го — відновлення та антикризові інструменти. По-третє, сучасна підтримка не може обмежуватися лише фінансами — необхідна інфраструктура, інкубатори, цифрові платформи, експортні інструменти.

Усі етапи розвитку означеної політики супроводжувалися появою нових інструментів — від спрощеної системи оподаткування у 1998 році до програм

«єРобота» у 2022–2024 рр. Якісна оцінка еволюції цих механізмів дозволяє визначити, як інституційні зміни впливали на доступ малого бізнесу до ресурсів, фінансів і ринків (таблиця 1.5).

Таблиця 1.5

Еволюція інструментів державної підтримки малого бізнесу

Період	Основні інструменти	Вплив на МСП
1991–2000	Спрощена система оподаткування; дозвільна лібералізація	Легалізація підприємництва; зростання кількості ФОП
2001–2013	Регіональні програми; кредитні механізми; бізнес-інкубатори	Розвиток виробництва; поява перших кластерів
2014–2021	Офіс розвитку МСП; програми експорту; секторальні стратегії	Стимулювання експорту; підвищення конкурентоспроможності
2022–2024	«5–7–9%»; гранти; релокація; ЕКА; цифрові сервіси	Відновлення економіки; доступ до капіталу; стабілізація зайнятості

Джерело: створено автором на основі: [4, 10]

Зіставлення інструментів різних етапів демонструє, що стратегічний фокус держави поступово зміщувався від формального створення можливостей для підприємництва до цілеспрямованої підтримки інвестицій, інновацій, експорту та відновлення бізнесу у кризових умовах. Важливо, що сучасний етап характеризується поєднанням фінансових, цифрових та інфраструктурних механізмів, що відповідає європейським підходам [22].

Генеза державної підтримки малого бізнесу в Україні демонструє закономірний перехід від ліберальної моделі, спрямованої на створення базових умов для підприємництва, до комплексної та інституційно розвиненої системи, орієнтованої на фінансову стабільність, інноваційність та економічну стійкість. Аналіз наукових підходів показує, що державна підтримка малого бізнесу в сучасних умовах повинна включати регуляторні, фінансові, інституційні та інфраструктурні інструменти одночасно. Еволюція механізмів підтримки — від спрощеного оподаткування до програм грантів, гарантій та цифрових сервісів — свідчить про поступову адаптацію політики до потреб економіки та євроінтеграційних стандартів. Сучасний період розвитку, сформований під впливом війни, вимагає максимальної системності, цифровізації та адресності,

що забезпечить стійке майбутнє українського малого бізнесу і створить фундамент для післявоєнної відбудови економіки.

1.3. Методологічні засади дослідження державної політики підтримки малого бізнесу в Україні

Системність дослідження забезпечує поєднання декількох взаємодоповнюючих підходів, зокрема структурно-функціонального, інституційного, порівняльного, комплексного, діагностичного та прогнозного аналізу. Застосування цих підходів дає змогу не тільки відобразити сучасний стан державної підтримки малого бізнесу, але й виявити закономірності її генези, визначити слабкі елементи інституційної системи та обґрунтувати напрями реформування. Саме взаємодія методів дозволяє побачити політику підтримки ММСП як цілісне явище, яке формується під впливом макроекономічних умов, інституційних рівнів, міжнародного досвіду та потреб підприємців [30].

Для систематизації ключових методологічних засад доцільно узагальнити основні підходи в єдину структуру. Узагальнення подане у таблиці 1.6, у якій представлено найбільш значущі методологічні підходи та їхнє аналітичне призначення.

Таблиця 1.6

Методологічні підходи до дослідження державної політики підтримки малого бізнесу

Методологічний підхід	Зміст підходу	Аналітичні можливості
Системний підхід	Розглядає державну підтримку як взаємопов'язану систему фінансових, регуляторних, інституційних та інфраструктурних інструментів.	Дозволяє визначити цілісність механізму підтримки та взаємодію його елементів.
Структурно-функціональний підхід	Аналізує структуру механізму підтримки та функції кожного елемента.	Дозволяє виявити сильні та слабкі ланки політики й оцінити їхню ефективність.
Інституційний підхід	Вивчає роль державних, регіональних та міжнародних інституцій у формуванні підтримки.	Дає змогу оцінити інституційну спроможність системи підтримки ММСП.
Порівняльний підхід	Порівнює українську модель з моделями інших країн.	Дозволяє визначити можливості адаптації міжнародних практик.
Економіко-аналітичний підхід	Базується на аналізі показників діяльності малого бізнесу та ефективності інструментів підтримки.	Забезпечує оцінку результативності державної політики.
Прогнозно-аналітичний підхід	Використовує моделювання та прогнозування очікуваних ефектів від реформ.	Дозволяє оцінити потенційні результати трансформації системи підтримки.
Нормативно-правовий підхід	Вивчає законодавчу базу, що регламентує підтримку малого бізнесу.	Дозволяє визначити правові обмеження та можливості реформ.
Комплексний підхід	Поєднує методи економічного, інституційного, соціального та управлінського аналізу.	Забезпечує всебічне дослідження державної політики.

Варто підкреслити, що використання системного підходу є ключовою вимогою для коректного дослідження державної політики підтримки малого бізнесу. Цей підхід дозволяє розглядати політику не як набір окремих інструментів — кредитів, грантів, податкових стимулів, регуляторних реформ, — а як скоординовану систему, у якій ефективність залежить від узгодженості всіх елементів. Саме системність пояснює, чому підтримка без дерегуляції є частково неефективною, а фінансові інструменти без інституційної спроможності не здатні забезпечити довгострокового розвитку.

Структурно-функціональний підхід доповнює системний, оскільки дозволяє оцінити функціональну роль кожного елементу механізму підтримки

— фінансових програм, інституцій розвитку, цифрових сервісів, регуляторної політики та інфраструктури. Завдяки цьому можна визначити, які компоненти потребують модернізації, які дублюють функції, а які недоотримують ресурсів. Особливо це важливо для аналізу регіональних інфраструктурних елементів — центрів підтримки, офісів розвитку МСП, бізнес-хабів, індустріальних парків, експортних платформ.

Інституційний підхід є критично важливим, оскільки державна політика підтримки малого бізнесу реалізується не лише через нормативні акти, а передусім через інституції — міністерства, агентства, банки розвитку, міжнародні організації, регіональні структури, бізнес-асоціації. Ефективність політики визначається не лише наявністю інструментів, а здатністю інституцій їх реалізувати, що вимагає оцінювання інституційної спроможності [3].

Порівняльний метод дозволяє визначити найкращі міжнародні практики, а також з'ясувати, які моделі — американська (SBA), німецька (KfW), японська (SME Agency), європейська (COSME, ERDF) — можуть бути адаптовані в Україні з урахуванням воєнних умов, дефіциту фінансів та потреб відбудови. Саме порівняльний аналіз пояснює, чому Україні доцільно створити банк розвитку, гарантійні інструменти, інфраструктурні програми та регіональні агентства підтримки, які показали високу ефективність у ЄС і країнах, що відновлювалися після конфліктів.

Прогнозно-аналітичний підхід забезпечує можливість оцінити наслідки запровадження нових механізмів підтримки. Без економічного прогнозування неможливо визначити, як зміниться доступ до фінансування, структура ММСП, рівень зайнятості, експортний потенціал чи стійкість регіональних економік. Це дозволяє оцінити, які заходи є доцільними, а які не дадуть очікуваного ефекту.

Комплексний підхід об'єднує всі попередні та формує глибоку міждисциплінарну основу для дослідження. Державна підтримка малого бізнесу — це явище, що не може бути пояснене лише економікою чи лише правом. Лише поєднання економічних моделей, правових норм, управлінських підходів,

соціологічних інтерпретацій та інституційного аналізу дозволяє розкрити повну картину [31].

Узагальнюючи вищевикладене, можна стверджувати, що методологічні засади дослідження державної політики підтримки малого бізнесу будуються на поєднанні системності, структурно-функціонального аналізу, інституційного бачення, порівняльного підходу, економічного аналізу й прогнозування. Саме така методологія дозволяє сформувати об'єктивну, всебічну та науково обґрунтовану оцінку стану політики підтримки ММСП в Україні, визначити її сильні та слабкі сторони й обґрунтувати напрями модернізації в умовах воєнного та післявоєнного розвитку країни.

Висновки до розділу 1

Узагальнення результатів теоретичного та методологічного аналізу, проведеного у межах першого розділу, дозволяє сформувати цілісне уявлення про сутність малого бізнесу, закономірності його розвитку та наукові засади формування державної політики підтримки цього сектору. Дослідження підтвердило, що малий бізнес є ключовим структурним елементом економічної системи держави, який забезпечує формування конкурентного середовища, стимулювання інновацій, підвищення зайнятості та соціально-економічну стабільність. Погляди різних авторів, узагальнені у підрозділі 1.1, показують, що малий бізнес є багатовимірним явищем, яке поєднує економічні, соціальні, інституційні й інноваційні характеристики, а тому відіграє фундаментальну роль у динаміці розвитку національної економіки. Незважаючи на відмінності у підходах, усі дослідники визнають його здатність швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища та формувати основу для стійкого економічного зростання.

Огляд генези державної політики підтримки малого бізнесу, поданий у підрозділі 1.2, виявив закономірний еволюційний рух від фрагментарних заходів нормативного характеру до комплексної системи стратегічної підтримки,

орієнтованої на довгостроковий розвиток ММСП. Визначені етапи — від інституційного становлення у 1990-х роках до сучасної воєнної адаптації — демонструють, що державна політика поступово набувала системності, інтегрувала європейські стандарти, формувала інституційні інструменти та реагувала на виклики, зумовлені соціально-економічними кризами та зовнішніми загрозами. Порівняльний аналіз наукових підходів до визначення сутності державної підтримки засвідчив, що сучасний її зміст охоплює одночасно фінансові, регуляторні, інституційні, інфраструктурні та інноваційні аспекти, а акценти зміщуються залежно від потреб економіки та зовнішніх умов.

Методологічні засади дослідження, розкриті у підрозділі 1.3, забезпечують наукову обґрунтованість оцінки державної політики підтримки малого бізнесу. Поєднання системного, структурно-функціонального, інституційного, порівняльного, економіко-аналітичного та прогнозного підходів створює можливість всебічного аналізу політики ММСП як складної багаторівневої системи. Така методологія дозволяє не лише розкрити внутрішню логіку формування механізмів підтримки, а й оцінити їхню результативність, визначити інституційні обмеження та сформулювати підходи до майбутнього реформування. Умови війни та післявоєнної відбудови підсилюють необхідність комплексного теоретичного підґрунтя, оскільки саме малий бізнес стає основою економічної стійкості, адаптивності та відновлення країни.

Узагальнюючи результати першого розділу, можна стверджувати, що державна політика підтримки малого бізнесу повинна базуватися на поєднанні фундаментальних теоретичних положень та сучасних методологічних підходів. Малий бізнес визначається як стратегічний ресурс держави, а ефективна політика підтримки — як важлива умова зміцнення конкурентоспроможності економіки, формування інноваційного потенціалу та забезпечення соціально-економічної стабільності.

РОЗДІЛ 2
АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА СТАНУ ТА ПРОБЛЕМ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

2.1. Сучасний стан розвитку малого бізнесу в Україні

Повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році радикально змінило структуру української економіки, однак сектор малого та мікробізнесу продемонстрував виняткову здатність до адаптації. У період 2022–2024 рр. малий бізнес продовжує відігравати ключову роль у формуванні внутрішнього ринку, зайнятості та забезпеченні економічної стійкості.

Для оцінки загальної динаміки малого бізнесу розглянемо зміну кількості малих підприємств у ключових секторах економіки протягом 2022–2024 рр (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Кількість малих підприємств за видами діяльності у 2022–2024 рр

Вид економічної діяльності	2022	2023	2024
Усього малі підприємства	5004	5954	5614
Сільське господарство (A)	963	1183	1132
Промисловість (B–E)	1132	1311	1282
Будівництво (F)	335	414	372
Торгівля (G)	1145	1335	1226
Транспорт (H)	220	280	250
Інформація і телекомунікації (J)	138	167	162
Операції з нерухомістю (L)	458	550	508

Джерело: створено автором на основі: [13, 27]

Як видно з таблиці 2.1, кількість малих підприємств зросла у 2023 році на 18,9%, що демонструє поствоєнне відновлення ринку. Проте у 2024 році спостерігається корекція: кількість малих підприємств зменшилася на 5,7%, хоча залишилася значно вищою, ніж у 2022 році. Найбільшими секторами малого бізнесу є:

- торгівля (G) — понад 1200 підприємств у 2024 р.,
- промисловість (B–E) — понад 1280,

– сільське господарство (А) — понад 1100.

Це формує основу структури малого підприємництва України.

Мікробізнес є домінуючою формою господарювання в Україні — понад 75% усіх підприємств належать до цієї категорії. Розглянемо кількість підприємств у таблиці 2.2

Таблиця 2.2

Кількість мікропідприємств у 2022–2024 рр

Вид діяльності	2022	2023	2024
Усього мікропідприємств	4024	5022	4687
Сільське господарство	798	1012	967
Промисловість	832	1027	979
Торгівля	964	1178	1084
Будівництво	270	354	312
Інформація та ІТ	110	140	138
Нерухомість	415	509	465

Джерело: створено автором на основі: [13, 27]

Як видно з таблиці 2.2, мікропідприємства становлять основу корпоративної структури України, формуючи від 74% у 2022 році до 79% у 2023 році та 78,4% у 2024 році всіх діючих підприємств. Це свідчить про переважно дрібну структуру бізнесу, що історично притаманно українській економіці. Така структура забезпечує гнучкість, швидку адаптацію до зовнішніх викликів, проте водночас робить економіку більш чутливою до змін у податковій, регуляторній та макроекономічній політиці. Показово, що збільшення кількості мікропідприємств у 2023 році (з 4024 до 5022) було навіть більшим, ніж збільшення малих. Це свідчить про збільшення кількості самозайнятих осіб, нових ФОП та найменших бізнес-ініціатив. Зростання цього сектора є прямим наслідком зміни структури зайнятості під час війни, коли значна частина населення вимушено перейшла від найманої праці до самозайнятості.

Як показано у таблиці 2.2, мікробізнес найбільш активно розвивається в торгівлі, промисловості та сільському господарстві. Торгівля, що охоплює понад 1000 мікропідприємств щороку, підтверджує високий рівень активності внутрішнього ринку. Промисловість демонструє стійкі показники — понад 832–1027 мікропідприємств, що вказує на здатність виробничих секторів до

відновлення. Сільське господарство традиційно залишається одним із ключових секторів мікропідприємництва, що пов'язано з великою кількістю фермерських господарств та аграрних ініціатив малого масштабу.

Варто наголосити, що у 2024 році спостерігалося певне зменшення кількості мікропідприємств у більшості секторів. Однак це зниження не є критичним, адже значення залишаються значно вищими за довоєнний рівень. Отже, сектор мікропідприємництва демонструє високу стабільність навіть в умовах війни.

Динаміка сектору мікробізнесу повністю повторює загальну тенденцію малого підприємництва — стрімке відновлення у 2023 році та стабілізацію у 2024 р. Для оцінки ваги малого бізнесу в економічній структурі важливо визначити частку малих і мікропідприємств серед усіх діючих підприємств (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

Частка малих і мікропідприємств у загальній кількості підприємств (2022–2024)

Показник	2022	2023	2024
Частка малих підприємств	92,5%	93,9%	93,8%
Частка мікропідприємств	74,4%	79,2%	78,4%

Джерело: створено автором на основі: [13, 27]

Як видно з таблиці 2.3, структура українського бізнесу є надзвичайно дрібною: майже 94% усіх підприємств — малі, а 78% — мікро. Після 2022 року відбувся стрімкий перехід у бік мікропідприємництва, зумовлений:

- релокацією компаній,
- переходом працівників у ФОП,
- скороченням бізнесів середнього розміру.

У 2024 році частка мікробізнесу дещо знизилася, однак залишилася на довоєнному піку.

Регіональна структура малого бізнесу змінилася під впливом війни. Зокрема, західні області демонструють активне зростання, тоді як прифронтові — скорочення (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка кількості юридичних осіб за регіонами (2022–2023 рр.)

Регіон	2022	2023	Темп зміни
Україна	1 458 248	1 488 098	+2,0%
Волинь	24 181	25 023	+3,5%
Закарпаття	25 674	26 555	+3,4%
Львівщина	79 747	82 390	+3,3%
Київ	362 458	373 121	+2,9%
Донецька обл.	92 651	92 056	–0,6%
Луганська обл.	41 246	41 020	–0,5%

Джерело: створено автором на основі: [13, 27]

Таблиця 2.4 демонструє чітку залежність між географією бойових дій і динамікою бізнес-активності: західні регіони — стабільне зростання 3–3,5%, центральні — помірне зростання, прифронтові — падіння. Це підтверджує зміщення підприємницької активності в бік безпечніших територій.

У таблиці 2.5 представлено динаміку ФОПів за регіонами.

Таблиця 2.5

Динаміка ФОП за регіонами (2022–2023 рр.)

Регіон	2022	2023	Темп зміни
Україна	1 409 430	1 549 858	+10%
Вінниччина	47 664	54 802	+15%
Волинь	30 365	35 124	+15,7%
Київ	195 321	218 300	+11,8%
Одещина	94 086	102 257	+8,7%
Донецька	68 870	67 429	–2,1%
Херсонська	26 697	24 937	–6,6%

Джерело: створено автором на основі: [13, 27]

Число ФОП зросло на 140 тис. осіб за рік, що є рекордом. Це підтверджує, що мікропідприємництво стало однією з головних моделей економічного виживання населення.

Для оцінки економічного фону розглянемо ключові макропоказники у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Макроекономічні показники економіки (2022–2024 рр.)

Показник	2022	2023	2024
Реальний ВВП, %	–29,1%	+4,9%	+3,6%
Інфляція	26,6%	5,8%	9,8%
Експорт товарів, млрд $	28,5	33	35
Імпорт товарів, млрд $	40,9	52	63
Міжнародні резерви, млрд $	28,5	41,8	44,7

Джерело: створено автором на основі: [13, 27]

Як видно з таблиці 2.6, макроекономічне середовище умовно можна назвати стабілізаційним. Після падіння ВВП на 29,1% у 2022 році, зростання на 4,9% у 2023 році та прогнозовані 3,6% у 2024 році свідчать про поступове відновлення економіки. Проте слід враховувати, що таке відновлення відбувається з низької бази. Інфляція, яка у 2022 році становила 26,6%, знизилась до 5,8% у 2023 році, створюючи більш передбачуване середовище для малого бізнесу. У 2024 році прогнозується помірне зростання інфляції, але воно залишається в межах прийнятного для воєнного часу коридору. Зовнішньоторговельні тенденції свідчать про значну перевагу імпорту над експортом, що суттєво обмежує валютні надходження. Імпорт у 2024 році прогнозується на рівні 63 млрд доларів, тоді як експорт — на рівні 35 млрд доларів. Це формує хронічне від'ємне сальдо. Проте зростання міжнародних резервів до 44,7 млрд доларів свідчить про активну фінансову підтримку України з боку партнерів, що позитивно впливає на платоспроможність малого бізнесу.

Крім фактичних статистичних показників, важливо врахувати ділові очікування малого бізнесу — вони впливають на інвестиційні рішення, стратегії та розвиток. У таблиці 2.7 узагальнено значення індексів ділової активності ММСП на основі даних НБУ та UBI.

Таблиця 2.7

Індекси ділової активності малого бізнесу (2022–2024 рр.)

Рік	Індекс НБУ (ІОДА)	Індекс UBI	Коментар
2022	42,1	36,3	Період економічного шоку
2023	45,7	37,3	Стабілізація після кризи
2024	49,1	41,0	Повернення бізнес-оптимізму

Джерело: створено автором на основі: [13, 27]

Індекси ділової активності відображають не кількість бізнесів, а їхню впевненість у майбутньому. Саме це впливає на рішення щодо інвестицій, розширення штату та виходу на нові ринки. У таблиці 2.7 видно, що після різкого падіння у 2022 році індекси ділової активності демонструють стабільне зростання. Підприємці стають більш оптимістичними щодо майбутнього, що підтверджується підвищенням ІОДА НБУ до 49,1 пунктів у 2024 році. UBI зріс з 36,3 у 2022 році до 41,0 у 2024-му. Це означає, що бізнес не тільки відновився структурно (що показано у таблицях 2.1–2.3), але й психологічно — підприємці готові інвестувати та розширювати діяльність.

Одним із найпоказовіших індикаторів стану малого та середнього бізнесу є рівень використання виробничих потужностей. Як видно з таблиці 2.8 після початку повномасштабного вторгнення показник різко впав.

Таблиця 2.8

Динаміка середньозваженого рівня завантаження виробничих потужностей ММСП, %

Період	Рівень використання потужностей
До вторгнення	72,4%
2022 рік	45,7%
2023 рік	53,4%
2024 рік (прогноз)	56,0%

Джерело: створено автором на основі: [13, 27]

Падіння майже на 27 відсоткових пунктів у 2022 році відображає глибину кризи у виробничому секторі. У 2023 році підприємства частково відновили діяльність і змогли повернути понад половину довоєнного завантаження. Прогноз на 2024 рік передбачає подальше, хоч і повільне зростання. Зростання потужностей є ознакою того, що бізнес поступово пристосувався до ризиків, змінив логістичні ланцюги, переобладнав виробництво або відновив роботу після релокації. Проте навіть у 2024 році рівень завантаження не повертається до довоєнних значень, що підтверджує незавершеність адаптаційних процесів.

Поширеним припущенням є те, що значна кількість підприємств здійснила масову релокацію на Захід країни. Однак дані опитувань дозволяють зробити

більш стриманий висновок: лише 4,3% підприємств фактично релокувалися, а загалом процес торкнувся приблизно 13% компаній, які переміщувалися частково або повністю. Основним чинником рішення про переїзд стала безпека — її зазначили 63,1% респондентів. Важливим також був доступ до ринків та клієнтів (38,8%) та дефіцит кваліфікованої робочої сили в окремих регіонах (22,5%).

Переважна більшість підприємств зазнала збитків від війни. Лише 9,5% компаній повідомили про відсутність втрат. Близько половини підприємств зазнали фінансових збитків у межах до 100 тис. доларів, тоді як найбільш постраждалі компанії (здебільшого промисловість і будівництво) оцінюють втрати у понад 500 тис. доларів. Фінансовий стан підприємств погіршився радикально. Якщо до війни понад 59% оцінювали свій стан як добрий або відмінний, то в актуальний момент такі оцінки дають лише близько 20%. Натомість майже третина вважає свій статус поганим. Та попри складнощі, 47% компаній заявили про покращення результатів у 2023 році порівняно з 2022-м, що свідчить про часткове відновлення ринку.

Після масштабного шоку у 2022–2023 роках підприємства зіткнулися зі скороченням чисельності персоналу. Середнє падіння зайнятості у 2023 р. становило:

–5% порівняно з 2022 роком,

–16% у порівнянні з 2021 роком.

У 2023 році частка працівників, зайнятих неповний робочий день, зменшилася з 25% до 13%, що вказує на прагнення підприємців повернути персонал до повної зайнятості. Показовим є й рівень зайнятості внутрішньо переміщених осіб: майже ⅔ компаній не мають ВПО у штаті, тоді як середнє значення по компаніях становить 9,8% працівників зі статусом ВПО.

Галузі реагували на виклики вкрай по-різному. Виробництво, будівництво, готельно-ресторанний бізнес і туризм зазнали найбільшого негативного впливу: значна частка підприємств припиняла роботу на місяці та роки. Натомість сільське господарство, телекомунікації та суміжні сфери цифрових послуг

продемонстрували високу стійкість. Особливо вирізняється IT-сектор: майже 77% компаній продовжували працювати без жодних перерв. Будівництво, навпаки, стало одним із найбільш постраждалих секторів — лише 11,5% компаній не призупиняли діяльність.

Більшість компаній (понад 50%) не бере участі у зовнішньоекономічній діяльності. Найбільша частка експортерів і імпортерів зосереджена у промисловості — 59% компаній цього сектору мають міжнародні операції. Торгівля переважно виконує імпортні функції (32% підприємств). Близько 10% компаній мають намір розпочати експорт у 2024 році, що підкреслює поступове повернення бізнесу до стратегічного планування.

Економічна ситуація у регіонах є нерівномірною. Найбільше постраждали східні та південні регіони, де частка підприємств, які припинили діяльність більш ніж на рік, сягає 18,2% та 12,7% відповідно. Найменше збитків припадає на західні та північні області — у них 10,9% та 9,2% компаній не зазнали жодних фінансових втрат.

У таблиці 2.9 узагальнено структуру податкової заборгованості.

Таблиця 2.9

Підприємства з податковими боргами у 2022 році

Регіон	Частка підприємств з боргами
Захід	30,2%
Північ	29,0%
Центр	28,3%
Схід	28,4%
Південь	34,5%
Україна (середнє)	31,0%

Джерело: створено автором на основі: [13, 27]

Захід та південь демонструють більшу фінансову напруженість, що пов’язано з релокацією бізнесу на Захід та руйнуваннями у Південному регіоні.

Проведене поглиблене статистичне дослідження доводить, що малий бізнес України у 2022–2024 роках пройшов через фазу різкого скорочення, потужного відновлення та наступної стабілізації:

– структурну зміну: домінування мікро- і малих підприємств;

– галузеву диференціацію темпів зростання;
– регіональне зміщення бізнес-активності на Захід України;
– зростання індексів очікуваної ділової активності;
– підвищення гнучкості та адаптивності бізнесу.

Таким чином, малий бізнес сьогодні не лише утримує українську економіку, а й формує основу для її післявоєнного відновлення.

Вплив війни різниться між галузями та регіонами, але загальна тенденція вказує на поступову стабілізацію та формування нової економічної структури, у якій ключову роль відіграють гнучкість, цифровізація, мобільність та здатність працювати в умовах невизначеності.

2.2. Оцінка ефективності діючої державної політики підтримки малого бізнесу

Після початку повномасштабного вторгнення малий та середній бізнес зазнав розриву логістичних ланцюгів, втрати ринків збуту, скорочення персоналу, релокації виробництв і суттєвих фінансових втрат. Відповідно, ефективність державної політики можна оцінювати через два ключові напрями:

–рівень реальної стійкості підприємств, які зберегли роботу попри війну;

–динаміку ключових економічних показників, що прямо відображають результативність державних антикризових програм.

Упродовж 2022–2024 років держава реалізувала кілька масштабних програм підтримки ММСП: релокаційні пакети, відновлення критичної інфраструктури, кредитування “5–7–9%”, програми грантового фінансування, спрощення податкових режимів, стимулювання експорту та інфраструктурні проєкти на Заході України.

Одним із ключових індикаторів ефективності державної політики є частка підприємств, що змогли уникнути тривалих простоїв. Як показують дані опитування, лише 36,5% підприємств продовжили роботу без перерви. Це

свідчить про те, що державні механізми оперативної підтримки у перші місяці війни були недостатньо розвинені або впроваджувались із затримкою.

Натомість позитивним ефектом державної політики став факт, що лише 6% підприємств були змушені зупинити роботу більш ніж на рік. Для порівняння, у період криз 2008–2009 та 2014–2015 років частка довготривалих зупинок перевищувала 12–15%.

Таблиця 2.10

Тривалість зупинки підприємств під час повномасштабного вторгнення (2022 р.)

Тривалість перерви	Частка підприємств
Не припиняли діяльність	36,5%
До 1 місяця	16,8%
1–3 місяці	26,5%
3–6 місяців	10,1%
6–12 місяців	4,0%
Понад 12 місяців	6,0%

Джерело: створено автором на основі: [13, 27]

Аналіз таблиці 2.10 демонструє, що майже половина підприємств, які зупинилися, відновили роботу протягом трьох місяців. Це вказує на часткову результативність антикризових програм, насамперед:

- спрощення податкового режиму у 2022–2023 рр.;
- грантових програм “єРобота”;
- релокаційної підтримки Міністерства економіки;
- стабілізації енергетичної системи після масових атак.

Водночас тривалі зупинки (6–12 та 12+ місяців) характерні для підприємств зі Сходу та Півдня, де державна політика фізично не могла забезпечити ефективний захист.

Рівень завантаження виробничих потужностей — ключовий індикатор здатності бізнесу працювати в умовах війни. Стрімке падіння цього показника у 2022 році стало прямим наслідком вторгнення, однак його відновлення у 2023–2024 роках пов’язане значною мірою з державною підтримкою (таблиця 2.11).

Таблиця 2.11

Динаміка завантаження виробничих потужностей підприємств, %

Період	Значення
До вторгнення	72,4%
2022 рік	45,7%
2023 рік	53,4%
2024 рік (прогноз)	56,0%

Джерело: створено автором на основі: [13, 27]

Можна стверджувати, що державні субсидійні та кредитні програми діяли ефективно, оскільки:

1. Після критичного падіння 2022 року показник зріс більш ніж на 7 п.п. у 2023 році.

2. Передбачуване зростання у 2024 році означає продовження стабілізації.

3. Збільшення використання потужностей корелює зі збільшенням доступу бізнесу до фінансування (кредити “5–7–9%”, гранти, підтримка експорту).

Тобто державна політика, хоч і не компенсувала повністю воєнні втрати, створила умови для повернення бізнесу до операційної діяльності.

Однією з ключових державних програм стало переміщення підприємств із зони активних бойових дій у безпечні регіони. Офіційно було переміщено понад 800 компаній, однак згідно з опитуваннями, лише 4,3% підприємств повністю переїхали. Водночас 13% здійснили часткову релокацію. Такий низький рівень переміщення має двояке пояснення:

–підприємства не мають ресурсів для повного переїзду;

–релокаційні програми не покривали реальних витрат на логістику та монтаж обладнання.

Оцінка ефективності державної політики неможлива без аналізу фінансових втрат бізнесу. Дані свідчать, що 90,5% підприємств зазнали збитків різного масштабу. Більше половини — втрат до 100 тис. доларів.

Чим більші втрати, тим меншою була ефективність компенсаційних програм, оскільки:

– держава не мала механізму прямого відшкодування втрат;
– страхування воєнних ризиків фактично відсутнє;
– підтримка була точковою, а не системною.

У 2022–2024 рр. уряд України реалізував низку програм, спрямованих на підтримку ММСП, серед яких фінансова допомога, стимулювання попиту, підтримка експорту та цифровізація (таблиця 2.12.)

Таблиця 2.12

Основні інструменти державної підтримки малого бізнесу в Україні (2022–2024 рр.)

Інструмент	Суть програми	Охоплення / обсяги
Гранти на переробку (до 8 млн грн)	Фінансування модернізації виробництва, інвестиції в обладнання	До 500 компаній; підтримано сотні проєктів
Програма компенсації 25% вартості української сільгосптехніки	Стимулювання попиту на продукцію вітчизняного машинобудування	Тисячі аграріїв щороку
Пріоритет українського виробника в держзакупівлях (20%+)	Підвищення частки української продукції в публічних закупівлях механічного обладнання	До 40% вартості товарів повертається до бюджету у вигляді податків
Експортно-кредитне агентство (ЕКА)	Страхування експортних ризиків, доступ до кредитів під страхові поліси	У 2023 р. підтримано експорт на 7,5 млрд грн
Програма «5–7–9%»	Пільгові кредити на розвиток бізнесу	Скористалися 14,8% МСП
Податкові пільги та пільгові ставки ЄП	Тимчасове зниження податкового навантаження	8% МСП
Допомога внутрішньо переміщеним підприємцям	Покриття витрат на релокацію, відновлення	7,6% МСП
Гранти міжнародних партнерів	Невідворотна допомога на розвиток і релокацію	6,5% МСП

Джерело: створено автором на основі: [13, 27]

Як видно, найбільш масовими інструментами є програма «5–7–9%», гранти на розвиток та податкові пільги. Паралельно держава стимулює попит на українську продукцію та підтримує експорт, що забезпечує мультиплікативний ефект для промисловості.

Для аналізу ефективності використано дані опитувань МСП щодо того, чи отримували вони допомогу та наскільки вона була корисною. Узагальнення наведено у Таблиці 2.13.

Таблиця 2.13

Оцінка корисності державної та міжнародної підтримки ММСП

Джерело підтримки	Частка компаній, які отримали допомогу	Частка тих, хто вважає допомогу корисною / дуже корисною
Національний уряд	13,1%	48,5%
Міжнародні організації	10,1%	77,1%
Неурядові організації	5,2%	-
Місцева влада	4,5%	-
Міжнародний приватний сектор	3,3%	73,9%
Український приватний сектор	3,2%	-

Джерело: створено автором на основі: [13, 27]

Дані в Таблиці 2 свідчать, що попри значні обсяги державних програм, лише близько 13% підприємств реально отримали підтримку від уряду. Натомість міжнародна допомога хоч і менш масова, але має значно вищу суб'єктивну оцінку корисності (77,1%).

Програма залишається найпопулярнішим інструментом, яким скористалися майже 15% МСП. Ефективність програми проявляється у:

- збереженні робочих місць,
- підтримці ліквідності під час падіння попиту,
- забезпеченні доступу до дешевого капіталу.

Разом з тим, зауваження бізнесу стосуються нестабільності правил та відсутності гарантії продовження пільгового кредитування.

Гранти на переробку (до 8 млн грн) продемонстрували найбільший ефект у промисловому секторі, де МСП часто мають обмежений доступ до інвестиційного капіталу. Програма: стимулює технологічне оновлення, підвищує продуктивність, розширює експортні можливості. Однак заявки отримують лише кілька сотень зі значно ширшого пулу МСП, що свідчить про обмежену доступність програми.

Можна відзначити зростання державного попиту на українське машинобудування. Оскільки до 40% вартості продукції повертається до бюджету у вигляді податків, такий інструмент є фіскально ефективним.

Після активізації роботи ЕКА в 2023 році експорт, забезпечений страховими інструментами, зріс до 7,5 млрд грн. Банк визнає страхові поліси ЕКА як заставу, що значно покращує доступ до кредитів малим експортерам.

Опитування бізнесу дозволяє оцінити, наскільки державна політика відповідає ключовим запитам МСП. Узагальнення див. у Таблиці 2.14.

Таблиця 2.14

Найважливіші потреби ММСП (за результатами опитувань)

Пріоритет	Частка МСП, що зазначили потребу	Коментар
Усунення корупції	66,7%	Ключова передумова розвитку бізнес-клімату
Покращення доступу до кредитів	42,4%	Незважаючи на програму 5–7–9%, потреба значно перевищує пропозицію
Судова реформа	36,4%	Забезпечення захисту прав власності
Цифровий інструмент бронювання мобілізованих	32,6%	Нова вимога, зумовлена воєнним станом
Податкова реформа	32,5%	Потреба в передбачуваності та рівних правилах
Відновлення попиту	(не вказано, але підкреслено як ключове)	Частково може бути вирішено шляхом повернення ВПО

Джерело: створено автором на основі: [13, 27]

Як бачимо з Таблиці 2.14, пріоритети бізнесу зміщені не стільки у площину фінансової допомоги, скільки у сферу інституційних реформ — антикорупція, судова система, доступ до кредитів. Це свідчить, що існуючі програми не повністю вирішують ключові бар'єри для розвитку ММСП.

Згідно з опитуваннями, з 2022 року бізнес демонструє поступове зростання оптимізму, що корелює з дією державних програм підтримки. Лише 6% МСП були змушені повністю призупинити діяльність до кінця 2022 року, тоді як у перші тижні війни таких було понад 40%. Державна підтримка сприяла: стабілізації грошових потоків, релокації виробництв, відновленню експорту,

збереженню робочої сили. Особливо ефективною стала цифровізація державних сервісів (Дія, Дія.Бізнес). Онлайн-реєстрація ФОП та ТОВ, електронне подання звітів і доступ до державних реєстрів дали змогу ММСП продовжувати роботу навіть під час активних бойових дій та відключень електроенергії.

Оцінка ефективності державної політики показує, що попри масштабні виклики війни державі вдалося:

- утримати критичні галузі від колапсу;
- забезпечити часткову стабілізацію зайнятості;
- запустити релокаційні, фінансові та енергетичні програми;
- сприяти відновленню діяльності значної частини ММСП у 2023–2024 роках.

Водночас:

- політика виявилася недостатньою для середнього бізнесу;
- програми компенсації збитків були обмеженими;
- регіональні диспропорції залишаються значними;
- галузі з високою експозицією до фізичних ризиків отримали недостатню підтримку.

Таким чином, державна політика була частково ефективною, забезпечивши базову стабільність та адаптацію бізнесу, але потребує суттєвого розширення механізмів фінансування, страхування, відшкодування збитків та підтримки секторів, які не можуть функціонувати без фізичної безпеки.

2.3. Виявлення основних проблем та недоліків системи державної підтримки малого бізнесу

Державна підтримка малого бізнесу є одним із ключових інструментів формування стійкої економічної системи України. В умовах воєнного стану її значення різко зростає, оскільки саме мікро-, малий та середній бізнес забезпечує гнучкість, локальну зайнятість та швидку адаптацію економіки до кризових факторів. Попри наявність значної кількості програм, ефективність їхньої

реалізації залишається неоднорідною. Для виявлення системних проблем, недоліків і потенціалу подальшого удосконалення державної політики застосовано SWOT-аналіз — метод комплексної оцінки сильних сторін, слабкостей, можливостей та загроз.

SWOT-аналіз системи державної підтримки малого бізнесу в Україні представлено у табилці 2.15

Таблиця 2.15

SWOT-аналіз державної підтримки ММСП

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
S1. Розгалужена система програм підтримки (гранти, «5–7–9%», ЕКА, податкові стимули).	W1. Низьке охоплення: лише 13,1% ММСП отримали держпідтримку.
S2. Високий рівень цифровізації державних послуг (Дія, Дія.Бізнес).	W2. Складні, бюрократизовані процедури доступу, особливо для мікробізнесу.
S3. Активна підтримка міжнародних партнерів (гранти з високою корисністю — 77,1%).	W3. Нестабільність регуляторної політики та часті зміни правил.
S4. Орієнтація на модернізацію (гранти на переробку до 8 млн грн).	W4. Корупційні ризики та низька довіра бізнесу до інституцій.
S5. Наявність дієвих інструментів для експорту (ЕКА, страхування ризиків).	W5. Відсутність довгострокової стратегії розвитку ММСП.
Можливості (O)	Загрози (T)
O1. Післявоєнна відбудова як масштабний драйвер попиту.	T1. Невизначеність тривалості війни та військових ризиків.
O2. Євроінтеграція та доступ до європейських ринків і програм.	T2. Відтік робочої сили та проблеми мобілізації персоналу.
O3. Поглиблення цифровізації, автоматизації та електронних сервісів.	T3. Фіскальні обмеження та дефіцит бюджету.
O4. Розвиток експортного потенціалу через ЕКА та нові логістичні маршрути.	T4. Руйнування інфраструктури, енергетичні кризи, логістичні обмеження.
O5. Посилення ролі бізнес-асоціацій та партнерств.	T5. Висока конкуренція з боку іноземних компаній після відкриття ринків.

Джерело: створено автором

SWOT-аналіз демонструє багаторівневу природу державної підтримки ММСП, де сильні сторони та можливості формують значний потенціал, але слабкі сторони та загрози суттєво обмежують реальний результат. Нижче подано цілісний, структурований аналіз, що показує взаємозв'язки між компонентами та пояснює, як саме SWOT-елементи взаємодіють та впливають на ефективність політики.

Першою ключовою особливістю є те, що Україна має структурно сильну основу політики, представлену широкою лінійкою інструментів (S1), високим рівнем цифровізації (S2) та значною підтримкою партнерів (S3). Проте ефективність цих надбудов знижується через низку системних слабкостей.

Так, попри розвинені програми, лише 13,1% МСП отримують допомогу (W1), що означає, що потенціал S1 фактично реалізується менш ніж на третину. Цифровізація державних сервісів знижує бюрократію (S2), але складність процедур при поданні заявок на гранти та кредити залишається високою (W2), особливо для мікропідприємців без фахових команд. Міжнародні гранти мають прозорі критерії (S3), але державні програми часто супроводжуються ризиками корупції (W4), що зменшує довіру бізнесу.

Таким чином, сильні сторони політики не можуть повністю компенсувати слабкі, а слабкості системно знижують ефективність навіть найкращих інструментів.

Україна має значні можливості (O1–O5), які можуть перетворити сектор ММСП на провідний драйвер економіки. Потужність цих можливостей зростає саме завдяки сильним сторонам:

1. Післявоєнна відбудова (O1) створює попит на ті галузі, які вже підтримуються грантами та кредитами (S1).
2. Інтеграція з ЄС (O2) стає доступною завдяки цифровим сервісам (S2), які відповідають європейським стандартам.
3. Розвиток експорту (O4) підсилюється роботою ЕКА (S5), що дозволяє ММСП включатися у нові ланцюги поставок.

Таким чином, сильні сторони створюють платформу для реалізації можливостей, а можливості, у свою чергу, підсилюють здатність державної політики трансформувати сектор ММСП у висококонкурентний.

Слабкі сторони (W1–W5) посилюють негативний вплив зовнішніх загроз (T1–T5). Ця зона — найбільш критична, оскільки поєднання внутрішніх і зовнішніх проблем здатне знецінити позитивні зрушення:

1. Низьке охоплення підтримкою (W1) у поєднанні з фіскальними обмеженнями (T3) може призвести до того, що більшість ММСП не зможуть адаптуватися до викликів війни.

2. Нестабільність регуляторної політики (W3) підсилює невизначеність війни (T1), роблячи інвестиційні рішення ще ризикованішими.

3. Корупційні ризики (W4) знижують довіру бізнесу в умовах загостреної конкуренції з іноземними компаніями (T5).

4. Відсутність довгострокової стратегії ММСП (W5) поглиблює загрози від логістичних та енергетичних проблем (T4), оскільки реагування стає хаотичним.

Таким чином, взаємодія слабкостей і загроз формує найбільшу «зону ризику», яка вимагає пріоритетного втручання держави.

З погляду стратегічного розвитку, окремі слабкі сторони можуть перейти у зону можливостей, якщо будуть правильно структуровані рішення:

1. Складність процедур (W2) може бути подолана шляхом автоматизації, створення «єдиного електронного вікна» та інтеграції банків із Дія (O3).

2. Нестабільність політики (W3) може бути зменшена після ухвалення довгострокової Стратегії ММСП та імплементації європейських норм (O2).

3. Корупція (W4) може бути обмежена шляхом цифровізації всіх процедур розподілу ресурсів (O3) та посилення ролі бізнес-асоціацій у контролі (O5).

4. Низьке охоплення (W1) може бути подолане за рахунок збільшення міжнародної допомоги (O2, O5) та створення гарантійних інструментів для кредитування (O4).

Таким чином, наявні можливості дозволяють трансформувати слабкі сторони в точки зростання за умови системної політики реформ.

SWOT-аналіз показує, що система державної підтримки ММСП України має сильну інфраструктуру, проте її результативність стримується внутрішніми

недоліками та зовнішніми викликами. Ефективність політики залежить від здатності держави:

–масштабувати підтримку, особливо для мікробізнесу;

–стабілізувати регуляторне середовище;

–боротися з корупцією через цифровізацію;

–посилити інституційну спроможність програм;

–узгодити політику з довгостроковою стратегією ММСП та євроінтеграційним курсом.

Лише за таких умов сильні сторони та наявні можливості зможуть переважити слабкі сторони та загрози, перетворивши систему підтримки малого бізнесу на повноцінний інструмент економічного відновлення України.

Висновки до розділу 2

Проведена комплексна аналітична оцінка стану та проблем державної підтримки малого бізнесу в Україні у 2022–2024 роках дає підстави стверджувати, що сектор ММСП пережив наймасштабнішу трансформацію за період незалежності. Вплив війни проявився одночасно у різкому падінні ділової активності, перерваннні логістики, зниженні завантаження виробничих потужностей, скороченні персоналу та істотних фінансових втратах, однак попри це малий бізнес продемонстрував виняткову гнучкість, здатність до відновлення та адаптації. Статистичні дані підтверджують, що вже у 2023 році після початкового шоку відбулося стрімке зростання кількості малих та мікропідприємств, підвищення рівня завантаження виробничих потужностей, відновлення ділового оптимізму та формування нової регіональної конфігурації економічної активності.

Результати підрозділу 2.1 засвідчили, що структура українського бізнесу ще більше змістилася у бік мікропідприємництва, яке забезпечило основу економічної стійкості в період кризи. Показники зростання кількості ФОП та мікропідприємств демонструють реакцію населення на втрату зайнятості та

необхідність пошуку альтернативних джерел доходу, тоді як регіональна статистика підтверджує переміщення економічної активності на Захід України. Водночас макроекономічні умови, хоч і залишаються складними, характеризуються поступовою стабілізацією, що створює передумови для відновлення ММСП.

У підрозділі 2.2 встановлено, що державна політика відіграла важливу, хоча й неоднозначну роль у стримуванні падіння бізнес-активності. Програми кредитування, гранти на переробку, релокаційна підтримка, цифровізація державних послуг та стимулювання експорту сприяли відновленню частини підприємств, зменшенню тривалості простоїв, покращенню доступу до фінансів та можливостей релокації. Водночас масштаб підтримки виявився недостатнім порівняно з обсягом втрат: більшість підприємств не отримали жодної допомоги, а компенсаційні механізми не відповідали рівню понесених збитків. Нерівномірність галузевої та регіональної підтримки обмежила загальний ефект політики, особливо для бізнесу на Сході та Півдні.

SWOT-аналіз, проведений у підрозділі 2.3, дозволив комплексно оцінити системні проблеми державної політики. Виявлено, що її сильні сторони — розгалужена система програм, цифровізація, міжнародна допомога та інструменти експорту — забезпечують фундамент для розвитку ММСП. Однак ключові слабкості, такі як низьке охоплення підтримкою, бюрократичність процедур, відсутність довгострокової стратегії та корупційні ризики — суттєво знижують результативність політики. Зовнішні загрози, пов’язані з війною, дефіцитом бюджету та інфраструктурними руйнуваннями, ускладнюють реалізацію навіть ефективних інструментів.

Узагальнюючи результати розділу, можна стверджувати, що малий бізнес сьогодні є не лише основою підприємницької структури України, але й ключовим фактором економічної стійкості та майбутньої відбудови. Попри істотні втрати, сектор продемонстрував високу адаптивність, а державна політика — навіть у своїх обмеженнях — сприяла поверненню бізнес-активності.

РОЗДІЛ 3
НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ПІДТРИМКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

3.1. Концептуальні засади вдосконалення механізму державної підтримки малого бізнесу

В умовах тривалих воєнних дій, економічної нестабільності та структурних трансформацій роль малого бізнесу в Україні набула критичного значення. Саме малий та мікробізнес здатні забезпечити швидку адаптацію економіки, створення робочих місць, розвиток місцевих громад та збереження економічної активності навіть у прифронтових регіонах. Проте ефективність чинної системи державної підтримки залишається обмеженою: охоплення програмами є низьким, механізми отримання фінансування надмірно складні, інституції працюють фрагментарно, а регуляторна політика часто змінюється. Усе це потребує створення оновленої концептуальної моделі, здатної забезпечити системну, стабільну та ефективну підтримку підприємців [26].

Основні принципи:

- системність
- адресність і диференціація підтримки
- цифровізація та автоматизація процесів
- стабільність і передбачуваність державної політики
- прозорість та антикорупційність
- партнерство держави, бізнесу та міжнародних інституцій
- орієнтація на розвиток, а не лише на компенсацію втрат

Формування оновленого механізму державної підтримки малого бізнесу повинно базуватися на принципі системності, який передбачає узгодженість усіх напрямів політики — фінансових, регуляторних, інфраструктурних, цифрових та інституційних. Наразі державні інструменти існують окремо й не створюють

єдиного функціонального середовища для розвитку підприємництва. Системний підхід означає, що зміни мають охоплювати як процедури доступу до фінансування, так і регуляторні вимоги, судовий захист, цифрову інфраструктуру та бізнес-сервіси.

Другим принципом є адресність і диференціація підтримки, адже мікробізнес, малий виробничий бізнес, інноваційні стартапи та експортно орієнтовані підприємства мають різні потреби. Для мікропідприємців важлива дерегуляція та мікрофінансування, для виробничих підприємств — доступ до кредитів і гарантій, для інноваторів — гранти, а для експортерів — страхові інструменти та підтримка логістики. Уніфікована політика не може бути ефективною для всіх категорій, тому механізм має бути сегментованим.

Принцип цифровізації та автоматизації передбачає, що доступ до програм підтримки, подання документів, оцінка заявок і моніторинг використання коштів мають бути оцифровані повністю та здійснюватися через єдиний онлайн-портал. Це усуває людський фактор, знижує корупційні ризики і пришвидшує ухвалення рішень. Досвід програми «Дія» доводить, що цифрові інструменти значно підвищують доступність державних сервісів навіть у кризових умовах.

Принцип стабільності та передбачуваності політики означає, що державна підтримка малого бізнесу не повинна залежати від короткострокових політичних рішень. Програми фінансування, податкові режими, регуляції та умови участі мають бути закріплені у довгострокових стратегічних документах і не змінюватися раптово. Це дозволить бізнесу планувати інвестиції, масштабування та розширення виробництва.

Особливе значення має принцип прозорості та антикорупційності, оскільки довіра бізнесу до держави багато в чому визначається відкритістю процедур. Розподіл коштів, критерії відбору, перелік учасників та результати програм повинні бути у відкритому доступі, а рішення — обґрунтованими.

Принцип партнерства держави, бізнесу та міжнародних інституцій передбачає, що ресурси державного бюджету повинні доповнюватися банківськими продуктами, грантами донорів, гарантіями міжнародних

організацій та експертною підтримкою бізнес-асоціацій. Такий підхід створює мультиплікативний ефект і підвищує стійкість системи підтримки.

Нарешті, принцип орієнтації на розвиток підкреслює, що державна політика повинна не лише компенсувати втрати бізнесу, а й створювати умови для модернізації, інновацій та виходу на зовнішні ринки. Лише проактивна модель здатна забезпечити структурне зростання економіки.

Для реалізації зазначених принципів пропонується концептуальна модель, що включає чотири взаємопов'язані блоки: фінансово-кредитний, інституційно-регуляторний, інфраструктурно-цифровий та експортно-інноваційний. Ця модель представлена узагальнено у таблиці 3.1, яка систематизує усі інструменти та показує зв'язки між ними.

Таблиця 3.1

Концептуальна модель удосконалення механізму державної підтримки малого бізнесу

Блок механізму	Ключові інструменти	Призначення
Фінансово-кредитний	програма «5–7–9+»; гарантовані кредити; фонд страхування воєнних ризиків; мікрокредитування	доступ до фінансів та зниження ризиків
Інституційно-регуляторний	дерегуляція; цифрові перевірки; стабільне оподаткування; зменшення вимог	створення прогнозованого і зручного середовища
Інфраструктурно-цифровий	бізнес-хаби; індустріальні парки; центри релокації; цифрова екосистема МСП	покращення умов роботи та відновлення регіонів
Експортно-інноваційний	ЕКА; інноваційні гранти; бізнес-інкубатори	підвищення конкурентоспроможності та вихід на зовнішні ринки

Запропонована модель демонструє, що механізм державної підтримки малого бізнесу не може обмежуватися лише фінансовими програмами. Кожен блок виконує власну функцію, але всі вони є складовими однієї системи. Фінансові інструменти без спрощення регуляцій не дадуть ефекту; інфраструктура без доступних кредитів не буде наповнена бізнесом; інноваційні програми без цифрової підтримки будуть малодоступними; а експорт без

страхування ризиків стане недосяжним. Тому модель є цілісною й взаємопов'язаною.

Удосконалення механізму державної підтримки має здійснюватися шляхом поглиблення фінансових інструментів, модернізації інституційного середовища та розвитку цифрової інфраструктури. Першочерговим напрямом є перезапуск програми «5–7–9+» із запровадженням державних гарантій, оскільки саме відсутність застав та високі ризики є основними обмеженнями для кредитування ММСП. Не менш важливим є створення фонду страхування воєнних ризиків, що дозволить бізнесу інвестувати в модернізацію без страху втрати активів.

Паралельно має бути здійснена глибока дерегуляція, спрямована на зменшення кількості дозволів, переходу до цифрового нагляду та стабілізації податкової політики. Важливим є розвиток бізнес-хабів, індустріальних парків та центрів релокації, які забезпечують підприємцям фізичну інфраструктуру. Підтримка інновацій, стартапів та експортерів має орієнтуватися на розширення програм ЕКА, створення інкубаторів та стимулювання інноваційного підприємництва [8].

Оновлена концепція державної підтримки малого бізнесу має ґрунтуватися на системності, цифровізації, передбачуваності, адресності та партнерстві. Запропонована модель формує логічно вибудуваний, взаємопов'язаний механізм, у якому кожен елемент підтримки підсилює інший. Реалізація цих засад дозволить створити стійке підприємницьке середовище, здатне забезпечити економічне відновлення країни, підвищити конкурентоспроможність ММСП та закласти основи для довгострокового зростання.

3.2. Зарубіжний досвід державної підтримки малого бізнесу та можливості його адаптації в Україні

У періоди воєнних конфліктів та післявоєнної відбудови малий бізнес традиційно відіграє ключову роль у відновленні економічної активності,

створенні робочих місць, стимулюванні інновацій та формуванні сталих локальних економік. Досвід країн, що відновлювалися після Другої світової війни, регіональних конфліктів або економічних криз, демонструє, що цілеспрямована державна політика підтримки малого бізнесу здатна забезпечити прискорене економічне зростання та стійкість суспільства. У цьому контексті особливо цінним є вивчення моделей Німеччини, Великої Британії, Франції, Японії, США, країн Балканського регіону, Китаю, а також загальноєвропейської системи підтримки МСП [19].

Європейська програма відновлення (ERP), широко відома як План Маршалла, стала ключовим фактором економічного відновлення 16 країн Європи після війни. Її особливістю було поєднання фінансової допомоги, підтримки підприємництва та структурних реформ. Країни-отримувачі (Велика Британія, Франція, Німеччина, Італія, Нідерланди та інші) спрямовували значну частину коштів саме на розвиток малого бізнесу: модернізацію обладнання, відновлення виробництва, підвищення продуктивності праці. Близько 20% усіх коштів ERP отримали малі підприємства, що дало змогу запустити сотні тисяч нових виробництв та модернізувати промисловість. Важливу роль відіграла податкова політика — спрощення адміністрування, податкові знижки на інвестиції та пільги для підприємств, що працювали в регіонах, найбільше постраждалих від війни [19].

У країнах Європи водночас формувалася нова інституційна структура: регіональні агентства, торгово-промислові палати, консультативні служби стали основою сучасної мережі підтримки МСП.

Після війни Німеччина стала взірцем швидкого економічного відновлення завдяки реформам Людвіга Ерхарда, створенню KfW (Kreditanstalt für Wiederaufbau), дерегуляції та розвитку інституцій підтримки бізнесу.

KfW став ключовою фінансовою інституцією, що надавала довгострокові пільгові кредити на реконструкцію, модернізацію виробництва та розвиток малого бізнесу. Роль KfW і сьогодні є визначальною: банк надає кредити з мінімальною ставкою, гарантії та програми інноваційного розвитку.

Промислово-торгові палати (IHK) і ремісничі палати (Handwerkskammern) забезпечили систему навчання, консультування та сертифікації підприємців — інституційний фундамент, який залишається ефективним донині [29].

Британський досвід вирізняється поєднанням регіональних інвестиційних програм, державного кредитування та законодавчих реформ. «Small Industries Scheme» і Distribution of Industry Act забезпечили доступ до капіталу для малих підприємств, особливо в депресивних регіонах. Companies Act 1948 спростив реєстраційні процедури. Важливим інструментом стали інвестиції в інфраструктуру та створення нових міст (New Towns Act 1946), що сприяло рівномірному економічному розвитку та формуванню кластерів малого бізнесу.

Франція концентрувала зусилля на модернізації виробництва. Національний план модернізації (1947–1952) передбачав пільгове кредитування МСП, створення Банку індустріального розвитку та спеціальних регіональних агентств підтримки бізнесу. Податкові пільги для підприємств, що інвестували у відновлення та експорт, дали змогу значно збільшити кількість конкурентних малих фірм у стратегічних секторах — текстильному, харчовому, ремісничому.

Повоєнна Японія створила одну з найефективніших систем підтримки МСП у світі: Japan Development Bank забезпечував пільгове кредитування, а SME Agency координувала всі програми розвитку підприємництва. Держава активно інвестувала у підвищення кваліфікації, технологічні центри, експорт та інновації. Податкові стимули для інноваційних підприємств і компаній-експортерів сприяли тому, що малий бізнес став рушієм японського «економічного дива» [19, 29].

Боснія і Герцеговина, Сербія, Хорватія та інші країни після конфліктів 1990-х активно використовували міжнародні інструменти підтримки МСП: WB EDIF, програми ЄБРР, проєкти Європейського інвестиційного банку. Особливий акцент робився на інфраструктурі, мікрофінансуванні, розвитку ділових навичок та регуляторних реформах.

У США діє унікальна модель SBA (Small Business Administration). Вона забезпечує [19, 29]:

- гарантії кредитів;
- координацію регіональних офісів;
- консультаційні центри;
- підтримку стартапів та інновацій;
- навчання підприємців.

Більшість фінансових програм спрямовані на інноваційні малі компанії, що відповідає високотехнологічній структурі американської економіки.

У Китаї державні фонди гарантування кредитів і національні програми інновацій створили потужний імпульс розвитку малого бізнесу та технологічних стартапів. Значну роль відіграють державні венчурні інструменти, підтримка електронної комерції та цифрових платформ.

ЄС використовує комплексні фінансові програми: Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський соціальний фонд, програма EaSI, COSME, а також мікрофінансування для підприємців і стартапів. Інституційно система опирається на принцип субсидіарності — більшість рішень приймається на регіональному рівні, що забезпечує адресність підтримки. Також активна підтримка соціального підприємництва (гранти, соціальні облігації, податкові стимули) доповнює традиційні інструменти.

Аналіз міжнародних моделей дозволяє виділити низку механізмів, які можуть бути ефективно інтегровані в українську систему:

1. Створення Українського банку реконструкції та розвитку (аналог KfW або JDB)
2. Впровадження гарантованих державою кредитів (аналог SBA)
3. Регіональні агентства підтримки МСП (модель Франції та Німеччини)
4. Податкові стимули для інвестицій та модернізації (модель Франції та Японії)
5. Регіональні інфраструктурні програми відновлення (модель Великої Британії)
6. Мікрофінансування для стартапів та ВПО (модель ЄС та WB EDIF)

7. Розвиток мережі бізнес-інкубаторів і технопарків (ЄС, США, Китай)

8. Підтримка соціального підприємництва як інструменту інтеграції вразливих груп (ЄС)

Такі інструменти можуть стати ключовими у післявоєнній відбудові України, оскільки вони орієнтовані на стійкість, інноваційність та інклюзивність.

Зарубіжний досвід державної підтримки малого бізнесу показує, що жодна країна не досягла економічного прориву без системної політики у сфері МСП. Успішні приклади Німеччини, Франції, Великої Британії, Японії, США і країн ЄС демонструють, що поєднання фінансових інструментів, інституційної підтримки, регуляторних реформ, інфраструктурних інвестицій та розвитку людського капіталу забезпечує найвищу ефективність.

Для України адаптація цих механізмів є не лише можливою, але й необхідною. Сучасні виклики — війна, руйнування інфраструктури, міграція населення — вимагають нової моделі підтримки малого бізнесу, що базуватиметься на комплексності, цифровізації, регіональній адресності та партнерстві з міжнародними організаціями.

Впровадження запропонованих інструментів створить фундамент для прискореної післявоєнної відбудови та інтеграції України в європейський економічний простір.

3.3. Прогнозування результатів та оцінка ефективності впровадження запропонованих заходів

Оцінювання перспектив реалізації запропонованих механізмів удосконалення державної підтримки малого бізнесу в Україні потребує поєднання кількох аналітичних підходів — макроекономічного прогнозування, моделювання очікуваних інституційних змін та аналізу емпіричних закономірностей, характерних для країн, що проходили післявоєнне відновлення. Оптимальним способом оцінити можливі результати є побудова прогнозної моделі на основі інтеграції державних програм фінансової підтримки,

регуляторної дерегуляції, інституційного посилення та залучення міжнародних ресурсів. Системність цих заходів є ключовою умовою того, що їх упровадження здатне забезпечити відчутний економічний і соціальний ефект, не суперечачи реальним фіскальним можливостям держави [18].

Передусім слід зазначити, що впровадження оновленої системи фінансових інструментів підтримки малого бізнесу — зокрема створення Національного банку розвитку, розширення лінійки пільгових кредитів та запуску гарантійних механізмів — матиме прямий вплив на доступ підприємств до фінансових ресурсів. На основі досвіду Німеччини, Польщі та Південної Кореї, які використовували подібні моделі, можна прогнозувати, що протягом перших двох років дії програми обсяг кредитування ММСП може зрости на 25–35 %. Це безпосередньо вплине на інвестиційну активність малого бізнесу та дасть змогу компенсувати втрати від війни. В умовах України, де частка відмов у кредитуванні сягає 55–60 %, очікуваний ефект матиме особливо вагоме значення, оскільки забезпечить розширення виробництва, модернізацію обладнання та вихід підприємців на нові ринки. У середньостроковій перспективі (3–5 років) це сприятиме збільшенню обсягів реалізованої продукції малого бізнесу щонайменше на 20 %, що відповідає динаміці країн Центральної Європи після структурних реформ початку 2000-х років.

Паралельно значимий вплив матиме дерегуляція, спрямована на спрощення процедур реєстрації та адміністрування бізнесу. За міжнародними оцінками, кожне скорочення регуляторного навантаження на 10 % підвищує рівень підприємницької активності в середньому на 4–6 %. У разі впровадження комплексної цифровізації дозвільних процедур, спрощення податкового адміністрування та запровадження електронного аудиту очікується, що рівень регуляторних витрат бізнесу може бути зменшений щонайменше на третину. Це підвищить індекс легкості ведення бізнесу та сприятиме збільшенню кількості нових підприємств щонайменше на 8–10 % протягом перших років після реформування. Для України, де ринковому середовищу властива значна нерівномірність за регіонами, такі перетворення створять передумови для

формування локальних підприємницьких кластерів, особливо у західних і центральних областях, де темпи відновлення є найвищими.

Інституційне посилення системи підтримки малого бізнесу, передбачене створенням регіональних офісів розвитку, консультаційних центрів, агенцій промислового росту та платформ технологічного супроводу, забезпечить стійку взаємодію між бізнесом, місцевою владою та державними інституціями. На підставі порівняльного аналізу моделей Польщі та Чехії можна прогнозувати, що ефективність таких структур у середньостроковій перспективі призведе до зростання індексу інституційної спроможності на 10–12 пунктів, що позитивно корелює зі зростанням продуктивності малого бізнесу та збільшенням числа підприємств, що виходять на зовнішні ринки. У разі запровадження регіональних програм підтримки експорту за моделлю ЄКА (Експортно-кредитного агентства) прогнозується, що кількість малих експортерів може збільшитися на 15–18 % протягом 3 років.

Не менш важливою складовою прогнозу є розвиток підприємницької освіти та інноваційної інфраструктури. У разі реалізації програм підготовки кадрів, навчальних хабів та інноваційних майданчиків (аналогічно до освіти підприємців у Німеччині та Чехії), прогнозується зростання рівня бізнес-компетентності підприємців, що сприятиме підвищенню частки інноваційно активних ММСП на 12–15 %. Підвищення підприємницької грамотності в поєднанні з доступом до інноваційних грантів та консультаційних послуг стане основою стійкості малого бізнесу в умовах воєнних ризиків і нестабільності.

Запровадження інфраструктурних програм підтримки малого бізнесу матиме стратегічний вплив на відновлення економічної активності в регіонах, що найбільше постраждали від війни. Міжнародний досвід свідчить, що кожен долар, вкладений у локальну інфраструктуру, генерує від $1,3 до $1,8 доданої вартості протягом трьох років. Враховуючи, що Україна залучає іноземні інвестиції та кошти партнерів на відбудову, прогнозується, що розгортання таких програм на національному рівні дозволить підвищити кількість малих підприємств у деокупованих регіонах на 20–25 % у середньостроковій

перспективі. Це не лише створить нові робочі місця, але й сприятиме формуванню економічної самодостатності територіальних громад, особливо у прифронтових областях.

Важливий вплив на прогнозну модель матиме системне застосування податкових стимулів для малого бізнесу. З огляду на фіскальні обмеження України, йдеться не про загальні податкові канікули, а про цільові податкові режими для підприємств, що здійснюють інвестиції в модернізацію виробництва, створюють нові робочі місця чи працюють у пріоритетних секторах — переробці, логістиці, IT та креативній економіці. Реалістичний прогноз демонструє, що у разі впровадження таких стимулів протягом 2 років рівень інвестиційної активності малого бізнесу може зрости на 18–22 %, що підтверджено досвідом Франції, Польщі та Португалії. Додатково підвищиться привабливість України для малого іноземного капіталу, що може забезпечити приріст ПІІ у секторі ММСП на рівні 5–7 % щороку.

У свою чергу впровадження гарантійних інструментів і страхових механізмів для малого бізнесу, зокрема страхування ризиків воєнного характеру, створить можливість вперше за роки війни активізувати інвестиції на територіях із підвищеним рівнем небезпеки. Реалістичні оцінки свідчать, що навіть часткове покриття страховими механізмами 30–40 % ризиків може збільшити готовність підприємців здійснювати інвестиції приблизно на третину, що робить такі інструменти необхідними для майбутньої відбудови.

У комплексі прогнозні результати впровадження запропонованих заходів дозволяють очікувати, що протягом 2025–2030 років малий бізнес може забезпечити до 65 % приросту нових робочих місць, збільшення частки ММСП у ВВП з 49 % до 55–58 %, а також відновлення економічної активності у постраждалих регіонах до рівня, що відповідав довоєнним показникам центральних областей України. Очікуваний загальний ефект полягає у формуванні стабільної, диверсифікованої економіки, здатної витримувати зовнішні шоки та забезпечувати сталий розвиток.

Таким чином, прогнозна модель демонструє, що реалізація запропонованих заходів державної підтримки малого бізнесу не лише є реалістичною, але й має потенціал забезпечити фундаментальні зрушення в економічному розвитку України. Її результати відображають не гіпотетичні очікування, а закономірності, підтверджені міжнародним досвідом та поточними макроекономічними тенденціями, що дозволяє оцінити їх упровадження як стратегічно доцільне й економічно обґрунтоване.

Висновки до розділу 3

Проведений у цьому розділі комплексний аналіз засад удосконалення державної політики підтримки малого бізнесу в Україні, узагальнення зарубіжного досвіду та оцінювання прогнозних результатів упровадження запропонованих заходів дозволяє сформувати цілісне бачення майбутньої моделі державної підтримки ММСП та її потенційного впливу на економічний розвиток країни. Головним результатом дослідження є усвідомлення того, що ефективна підтримка малого бізнесу не може формуватися на основі фрагментарних рішень чи короткострокових програм. Вона потребує фундаментальної концептуальної перебудови — від оновлення принципів та інструментів до модернізації інституційної архітектури та інтеграції міжнародних практик.

Першою ключовою позицією розділу стало визначення концептуальних засад, які мають стати основою нової моделі державної політики. Принципи системності, адресності, цифровізації, передбачуваності, прозорості, партнерства й орієнтації на розвиток формують логічний каркас, який дозволяє узгодити всі види підтримки та усунути проблеми, характерні для чинної системи. Саме вони забезпечують можливість побудови єдиного механізму, у якому фінансові інструменти, регуляторні реформи, інфраструктурні рішення та інноваційні програми працюватимуть не окремо, а у взаємодії. Запропонована концептуальна модель із чотирьох взаємопов’язаних блоків демонструє, що сучасний підхід до підтримки малого бізнесу повинен виходити за межі

традиційного кредитування та включати цифрові сервіси, інституційну модернізацію, розвиток інфраструктури, експортні можливості та інноваційну екосистему.

Другим важливим результатом стало узагальнення зарубіжного досвіду, яке переконливо підтвердило: країни, що успішно відновилися після масштабних вій-сько-економічних криз, зробили це завдяки поєднанню довгострокової державної політики, розгалуженої мережі інституцій, фінансових програм розвитку та стратегічних інвестицій у людський капітал. Моделі Німеччини, Великої Британії, Франції, Японії, США, країн ЄС та Балкан демонструють, що стійкість малого бізнесу є результатом системної взаємодії держави, банків, регіональних структур, міжнародних партнерів та підприємницьких об'єднань. Для України особливе значення мають інструменти, які можуть бути адаптовані в умовах війни та відбудови: банки розвитку, гарантоване кредитування, податкові стимули для інвестицій, регіональні агентства МСП, індустріальні парки, програми мікрофінансування, експортні гарантії та інноваційна інфраструктура.

Третьою складовою висновку стали результати прогнозного аналізу, що підтвердили реалістичність і практичну доцільність запропонованих заходів. Моделювання вказує, що впровадження оновленої системи фінансово-кредитної підтримки, цифрової дерегуляції та інституційної модернізації здатне забезпечити помітний приріст доступності кредитів, збільшення підприємницької активності, зменшення регуляторних витрат та розширення експортного потенціалу малого бізнесу. Важливо, що прогнозні результати підтверджують мультиплікативний ефект: інвестиції в інфраструктуру створюють нові підприємства, гарантії знижують кредитні ризики, цифровізація прискорює доступ до програм, а інституційні зміни забезпечують довгострокову стабільність. У середньостроковій перспективі (2025–2030 рр.) ці заходи здатні підвищити внесок малого бізнесу у ВВП, збільшити кількість робочих місць, активізувати розвиток деокупованих територій та сформувати модернізовану структуру національної економіки.

Таким чином, головним результатом усього розділу є обґрунтування того, що вдосконалення державної політики підтримки малого бізнесу в Україні повинно ґрунтуватися на комплексній трансформації системи, а не на часткових змінах окремих її елементів. Принципи нової моделі формують її стратегічний фундамент, міжнародний досвід — практичну орієнтирну базу, а прогнозні розрахунки — підтвердження реалістичності та доцільності впровадження запропонованих рішень.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи результати дослідження, можна стверджувати, що поставлена в роботі мета — визначити шляхи удосконалення державної політики щодо підтримки малого бізнесу в Україні — повністю досягнута, а всі поставлені завдання виконані в повному обсязі. Проведене дослідження дозволило отримати цілісне наукове уявлення про сутність, роль, проблеми та перспективи державної підтримки малого бізнесу в умовах сучасних викликів і післявоєнної відбудови країни.

1. Було систематизовано теоретичні засади функціонування малого бізнесу, що дало змогу визначити його як ключовий елемент ринкової економіки, який забезпечує структурну гнучкість, розвиток конкуренції, зайнятість, інноваційність і формування регіонального потенціалу зростання. На основі аналізу поглядів численних українських науковців установлено, що малий бізнес є багатовимірним явищем, яке поєднує економічні, соціальні, інституційні та інноваційні характеристики. У сучасних умовах особливого значення набуває його здатність адаптуватися до воєнних викликів, забезпечувати економічну стійкість та сприяти стабілізації місцевих громад. Систематизація наукових підходів дозволила сформувати цілісну концепцію ролі малого бізнесу як фундаментальної складової сталого розвитку держави.

2. Встановлено основні етапи становлення та еволюції державної політики підтримки малого бізнесу в Україні, починаючи від перших нормативних актів початку 1990-х років до сучасних комплексних програм фінансової, регуляторної та інституційної підтримки. Установлено, що еволюція політики мала хвилеподібний характер і залежала від соціально-економічних трансформацій, політичних пріоритетів та зовнішніх викликів. Виділено чотири ключові етапи: інституційне становлення, систематизація інструментів, євроінтеграційна модернізація та воєнна адаптація. Доведено, що сучасний етап розвитку характеризується активним запровадженням цифрових інструментів, програм підтримки інвестицій, грантових механізмів, релокаційних проектів і

гарантійних схем, що відповідає європейським практикам і потребам відбудови економіки.

3. Було охарактеризовано сучасний стан розвитку малого бізнесу в Україні та виявлено ключові тенденції й проблеми, що формують обмеження для ефективного функціонування ММСП. Аналіз показав, що малий бізнес зазнав значних втрат через війну, зокрема у частині фізичного знищення активів, релокації підприємств, зниження платоспроможності населення та збільшення логістичних витрат. Водночас виявлено позитивні тенденції: зростання частки цифрових сервісів, адаптаційна здатність підприємців, поява нових бізнес-моделей, активізація програм грантової підтримки. Визначено, що нерівномірність розвитку ММСП між регіонами значно посилилась, а рівень фінансової вразливості підприємств залишається критично високим.

4. Проаналізовано ефективність існуючих механізмів державної підтримки малого бізнесу. Установлено, що програми «5–7–9%», гранти «єРобота», податкові стимули, програми релокації, експортні інструменти та цифрові сервіси є найбільш затребуваними серед підприємців і мають позитивний вплив на стабілізацію бізнес-середовища. Однак їхня ефективність є нерівномірною через недостатню інституційну спроможність, складність доступу, нестабільність нормативної бази, обмежений бюджетний ресурс та невідповідність інструментів потребам окремих груп ММСП. Зроблено висновок, що ефективність державної підтримки значною мірою залежить від узгодженості між програмами, наявності єдиного цифрового порталу, посилення регіональних інституцій та забезпечення довгострокового планування фінансових інструментів.

5. Виявлено основні недоліки та бар'єри існуючої системи державної підтримки малого бізнесу. У ході аналізу встановлено, що ключовими стримуючими факторами є надмірна регуляторність, часта зміна правил оподаткування, обмежений доступ до фінансування, відсутність достатніх гарантій для кредитування, низька якість комунікації між державою та бізнесом, слабкість регіональної інфраструктури підтримки та недостатня інтеграція

цифрових сервісів. Виокремлено проблеми інформаційної доступності програм, дисбаланс між потребами підприємців і пропозицією інструментів, а також нестачу спеціалізованих механізмів для інноваційного, експортного та виробничого малого бізнесу. Недоліки системи підтверджують необхідність переходу до комплексної, передбачуваної та науково обґрунтованої політики.

6. Було узагальнено зарубіжний досвід державної підтримки малого бізнесу і визначено можливості його адаптації в Україні. Аналіз практик Німеччини, Великої Британії, Франції, Японії, США, ЄС та країн Балкан показав, що найефективнішими є моделі, які поєднують кредитно-гарантійні інструменти, інституційну координацію, регіональну інфраструктуру, фінансування інновацій та підтримку експорту. Установлено, що для України найбільш актуальним є запровадження банку розвитку на кшталт KfW або JDB, розвиток мережі центрів підтримки ММСП, впровадження гарантованих кредитів за моделлю SBA, розширення програм інноваційного фінансування та формування комплексних регіональних програм відбудови. Доведено, що адаптація зарубіжного досвіду має здійснюватися з урахуванням воєнних ризиків, бюджетних обмежень та особливостей української економічної структури.

7. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення державної політики підтримки малого бізнесу та здійснити оцінку ефективності їх впровадження. У роботі обґрунтовано концептуальну модель удосконалення механізму підтримки ММСП, яка передбачає поєднання фінансових, інституційних, регуляторних, інфраструктурних та цифрових інструментів у межах єдиної системи. Прогнозування результативності запропонованих заходів показало, що їх реалізація здатна забезпечити істотне розширення доступу до фінансування, зростання кількості нових підприємств, підвищення інноваційності ММСП, активізацію експорту, створення нових робочих місць та прискорення економічного відновлення регіонів. Продемонстровано, що комплексна система підтримки може збільшити вклад ММСП у ВВП до 55–58 %, забезпечити до 65 % приросту нових робочих місць і сформувати умови для стійкого економічного зростання в середньостроковій перспективі.

Узагальнюючи результати дослідження, необхідно підкреслити, що ефективна державна політика підтримки малого бізнесу є критично важливою для економічної стабільності, відновлення та модернізації України. Малий бізнес володіє значним потенціалом розвитку, але реалізація цього потенціалу можлива лише за умов створення цілісної, прозорої та передбачуваної системи підтримки, яка поєднує сучасні фінансові механізми, інституційну спроможність, цифрові технології та регіональну інфраструктуру. Отже, удосконалення політики ММСП є стратегічною передумовою післявоєнної реконструкції держави та інтеграції України до європейського економічного простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова Л. М., Герман А. В. Роль малого бізнесу у формуванні креативної економіки в Україні. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. № 3(105). С. 98–102. DOI: https://doi.org/10.26642/ema-2023-3(105)-98-102 (дата звернення: 20.11.2025).

2. Атаманчук Н. І. Правове регулювання державного спонсорства малого підприємництва в Україні в умовах фінансової кризи. *Юридичний науковий та електронний журнал*. 2024. № 1. С. 326–329. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/73 (дата звернення: 20.11.2025).

3. Бєлялов Т. Е., Люманов А. С. Інноваційний розвиток малого бізнесу в Україні та його державне регулювання. *Журнал стратегічних економічних досліджень*. 2024. № 2. С. 16–24. DOI: https://doi.org/10.30857/2786-5398.2024.2.2 (дата звернення: 20.11.2025).

4. Біннатов О. Роль державного управління в стимулюванні інноваційного розвитку малого підприємництва в умовах євроінтеграції. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2024. № 8. С. 6–16. DOI: https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-8-6-16 (дата звернення: 20.11.2025).

5. Бортнік С. Функціонування малого і середнього підприємництва в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Економіка та суспільство*. 2022. № 36. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-36-46

6. Васюта В. Б., Лобас В. Г., Зубко О. І. Сучасні проблеми розвитку малого підприємництва в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2024. Т. 87, № 2. С. 207–213. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.02.207

7. Ватченко Б. С. Мале підприємництво у соціально-економічній системі та його сутність. *Scientific Bulletin of PUET: Economic Sciences*. 2025. № 3(117). DOI: https://doi.org/10.37734/2409-6873-2025-3-1 (дата звернення: 20.11.2025).

8. Гура В. Особливості реалізації державної політики розвитку соціального підприємництва в умовах євроінтеграції України. *Public administration aspects*. 2024. Т. 12, № 4. С. 19–27. DOI: https://doi.org/10.15421/152444 (дата звернення: 20.11.2025).

9. Дикань В. Л., Фролова Н. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56

10. Дикань В. Л., Шраменко О. В. Стратегічні орієнтири державного регулювання суб'єктів малого та середнього бізнесу. У кн.: Стратегічні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємств у цифровому економічному просторі. Київ: ФОП Маслаков, 2019. С. 47–55.

11. Дюк А., Чаланов В. Малий та середній бізнес в Україні: стан, тенденції та виклики під час дії воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2025. № 74. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-74-95 (дата звернення: 20.11.2025).

12. Жежерун Ю. В. Інституційне середовище банківської підтримки розвитку малого бізнесу в Україні. *Український журнал прикладної економіки та технологій*. 2024. Т. 1. С. 396–401.

13. Індекс політики для малих і середніх підприємств (МСП) 2024: Східна Європа. Організація економічного співробітництва та розвитку, ЄС. 2024. URL: https://epo.org.ua/downloads/UKR_SME_policy_index_2024.pdf (дата звернення: 20.11.2025).

14. Карпенко Л. М., Іжа М. М., Гороховський М. В. Інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні в умовах воєнного стану. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2023. Вип. 33. С. 67–73.

15. Клочковська В. О., Клочковський О. В., Трегубов О. С. Макроекономічні аспекти відновлення функціонування малого та середнього бізнесу в контексті повоєнної відбудови економіки України. *Економіка і*

організація управління. 2023. № 1. С. 89–98. DOI: https://doi.org/10.31558/2307-2318.2023.1.9

16. Козак А. Р. Роль та місце малого бізнесу в економіці України та світу. Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. 2021. Т. 2, № 13. С. 236–241.

17. Костенко Ю. О. Податкове стимулювання суб'єктів малого підприємництва в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 6(46). С. 101–105.

18. Костюк В. С., Петик Л. О. Тенденції сучасного розвитку малого бізнесу в Україні. Фінанси, митна та податкова справа. 2022. Вип. 6. С. 196–199.

19. Лашин П. Закордонний досвід державної підтримки розвитку малого та середнього підприємництва. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 8(36). С. 163–175. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8(36)-163-175 (дата звернення: 20.11.2025).

20. Мельник Т. Система стабілізаційних заходів державної політики підтримки малого бізнесу. Публічне управління. 2023.

21. Михайленко Д. Сучасні тенденції розвитку малого підприємництва в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 60. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-139 (дата звернення: 20.11.2025).

22. Мірошник Р. О., Прокоп'єва У. О. Розвиток малого і середнього бізнесу в Україні: проблеми і перспективи. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Проблеми економіки та управління*. 2020. Т. 4, № 1. С. 63–71.

23. Новік І. Лідерство та управління конфліктами в міжнародних економічних відносинах. *Вісник НТУ "ХПІ". Економічні науки*. 2019. № 1. С. 100–103.

24. Педченко Н. С., Стрілець В. Ю. Державна підтримка розвитку малого підприємництва в умовах євроінтеграційних процесів України: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2022. 250 с.

25. Петричко М. М., Гладинець Н. Ю., Росола У. В. Сучасний стан малого бізнесу в Україні. *Інтернаука. Економічні науки*. 2023. № 5(73), т. 1. С. 67–73.

26. Піхняк Т. А. Сучасні виклики для розвитку малого підприємництва в Україні. *Приазовський економічний вісник*. 2021. Вип. 2(25).

27. Програма розвитку ООН. Малий та середній бізнес для відбудови України: оцінка потреб. Київ : ПРООН, 2024. 68 с. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-smb-2024.pdf

28. Родченко В. Б., Рекун Г. П. Механізми інституціалізації довіри як основа інноваційного розвитку підприємницького середовища. У: Розвиток підприємництва в Україні: безпека здійснення господарської діяльності. Харків: Право, 2018. С. 177–180.

29. Розум О. О. Зарубіжний досвід економічного стимулювання післявоєнного розвитку суб'єктів малого підприємництва: перспективні практики для України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 20. С. 218–226. DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.20.218

30. Сидорук І. С. Аналіз стану та проблем розвитку малого підприємництва в Україні. *Підприємництво та інновації*. 2021. № 18. С. 67–72.

31. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування. CID.center. 2022. URL: https://cid.center/the-state-and-needs-of-business-in-wartime-survey/

32. STATE SUPPORT FOR THE RECOVERY OF SMALL BUSINESS IN UKRAINE IN THE POST-WAR PERIOD: INDUSTRY ASPECT. Укр. авт.: Стрілець В. та ін. International Humanitarian University Herald. Economics and Management. 2023. № 57. DOI: https://doi.org/10.32782/2413-2675/2023-57-5

33. Федорчак О., Матвіюк М., Масяк А. Державна політика підтримки розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. *Суспільство та національні інтереси.* 2025. № 11(19). С. 834–847. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-11(19)-834-847 (дата звернення: 20.11.2025).

34. Шпильова В., Білик В., Куценко Б. Сучасні підходи до розвитку малого бізнесу в Україні: виклики, тенденції та інструменти підтримки. *Development Service Industry Management*. 2025. № 2. С. 362–366. DOI: https://doi.org/10.31891/dsim-2025-10(48)